

ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԳԵՄԻԱ

INSTITUTE OF ORIENTAL STUDIES
NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES REPUBLIC OF ARMENIA

ИНСТИТУТ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ
НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ НАУК РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

ՄԵՐՉԱՎՈՐ ԱՐԵՎԵԼԶ ԵՎ ԿՈՎԿԱՍ

THE MIDDLE EAST AND THE CAUCASUS

БЛИЖНИЙ ВОСТОК И КАВКАЗ

ՉԵԿՈՒՅՈՒՄՆԵՐԻ ԹԵԶԵՐ
THESES OF REPORTS
ТЕЗИСЫ ДОКЛАДОВ

YEREVAN - ԵՐԵՎԱՆ - ЕРЕВАН
2008

01
2P-66
h2

ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ

INSTITUTE OF ORIENTAL STUDIES
NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES REPUBLIC OF ARMENIA

ИНСТИТУТ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ
НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ НАУК РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

ՄԵՐՁԱՎՈՐ ԱՐԵՎԵԼԸ ԵՎ ԿՈՎԿԱՍ

Միջազգային գիտաժողով
նվիրված Արևելագիտության ինստիտուտի հիմնադրման 50-ամյակին
Նոյեմբերի 5-6, 2008
Երևան, Հայաստան

4912

THE MIDDLE EAST AND THE CAUCASUS

International Conference
Dedicated to the 50th Anniversary of Foundation of the Institute of Oriental
Studies of NAS RA
November 5-6, 2008
Yerevan, Armenia

БЛИЖНИЙ ВОСТОК И КАВКАЗ

Международная научная конференция, посвященная 50-летию основания
Института Востоковедения НАН РА.
Ноябрь 5-6, 2008
Ереван, Армения

YEREVAN - ԵՐԵՎԱՆ - ЕРЕВАН
2008

ՏՊԱԳՐՎՈՒՄ Է ՀՀ ԳԱԱ ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ
ԳԻՏԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՈՐՈՇՄԱՄԲ

Տպագրվում է պետական հովանավորությամբ

*Պատասխանատու խմբագիր՝ Ռոբերտ Ղազարյան
Տեխնիկական համակարգող՝ Նաիրա Կարախանյան*

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

ՄԵՐՉԱՎՈՐ ԱՐԵՎԵԼՔ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

ՈՒԶԿ ՔԱՐԱՄ

Արևելագիտական հետազոտություններ Կասիկի
Մուրբ Հոգու համալսարանում

ՖՅՈՒԴՎԱՐԻ ՇԱՆԳՈՐ

Մարաստան - Ատրպետական, դիտարկումներ
Հայաստանի պատմության վրա հույների և
պարսկների դերի վերաբերյալ

ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ ՍՈՒՐԵՆ

Հայկական զինվորականությունն արարական
քանակում Օմայան և Աբբասյան
հարստությունների կառավարման շրջանում

ՆԵՐՍԻՍՅԱՆՑ ԷՄԻԼԻԱ

Հարկադրյալ գաղթից մինչև գործարար
հաջողություն. ոչ շոշափելի դրամագլուխների
օգտագործումը

ԳՐԱՆՄԱՅԵՀ ԱԼԻ

Պայքար ժողովրդավարության համար Կովկասում
և Մերձավոր Արևելքում. Եփրեմ խանը և
Իրանի սահմանադրական հեղափոխությունը

ՓԱՇԱՅԱՆ ԱՐԱՔՍ

Գեոդեռային խնդիրների նկատմամբ արդի
մոտեցումներն արարական աշխարհում

ՍՈՎՄԻՍՅԱՆ ԱՐՏԱԿ

Հայկական լեռնաշխարհում պետականության
ձևավորման խնդրի շուրջ

ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ ԺՈՐԵՍ, ԿԱՆԵՑՅԱՆ ԱՄԻՆԱ
Նոր հայտնաբերված խճանկար Արտաշատի
հասարակական բաղնիքից

ՍԱՀԱԿՅԱՆ ԼՈՒՍԻՆԵ
Օսմանյան կայսրության վարչական բաժանումների
որոշ առանձնահատկությունների մասին
(Տրպիկոնի նահանգի օրինակով)

ԱՏՆՓԱՆՅԱՆ ՀԱՄԱԻԿ
Հայ արդյունաբերողները, վաճառականներն ու
գործարարներն Օսմանյան կայսրությունում՝ բուրժուական
հարաբերությունների առաջամարտիկներ

ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ ԼԻԻԺ
Սուննի իսլամական խմբավորումները Լիբանանում
(1970-2000-ական թթ.)

ՄԵԼՔՈՆՅԱՆ ՈՈՒԲԵՆ
«20 դասակարգ» գորակոչի անցկացումը
հանրապետական թուրքիայում

ՄԵՐՉԱՎՈՐ ԱՐԵՎԵԼՔ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԱՄԻՆՅԱՆ ԲԵՆԻԱՄԻՆ
«Մոչի խնդիրը» (տարածքային հակամարտություն
Կովկասի մերձսևծովյան շրջանում 1918թ.
հուլիս – 1920թ. մայիս)

ԿՈՐԽՄԱԶՅԱՆ ՀՈՒՓՄԻՄԵ
Թուրքիա և Իտալիա, փոխհարաբերությունների
որոշ առանձնահատկություններ (1938-1941թթ.)

ԳՅՈՒՄ ՉԵԼԻՀԱ ԻՆԱՆՉ
Պատմում են դիվանագետները, ազգայնականության
արտահայտումները և թուրքիայի արտաքին
քաղաքականությունը

ԻՍԿԱՆԴԱՐՅԱՆ ԳՈՀԱՐ
Հայ-իրանական տնտեսական հարաբերությունները
Հայաստանի Հանրապետության
անկախության ձեռքբերումից հետո

ՄԱՄՎԵԼՅԱՆ ԿԱՐԻՆԵ
Իրանա-իրաքյան հարաբերություններն արդի փուլում

ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ ԱՂԱՎՆԻ
Չին-սաուդյան հարաբերությունների զարգացումը
սկսած 1980-ականներից

ԿՈՎԿԱՍԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԲԱՆԱՄԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԲԵՐԱՉԵ ԹԱՄԱԶ
Վրաստանը և Մերձավոր Արևելքն անտիկ
ժամանակաշրջանում և միջնադարում

ՍՈՒՐԹՈՒՋԱԼԻԵՎ ՍԵՐԳԵՅ
Քրիստոնեության տարածման առանձնահատկությունները
միջնադարյան Դաղստանում

ՄԱՆԱՉԵ ՄԱՆԱՆԱ
Գրիգոր Բակուրիանիս-ձևի ծագման մասին

ՅԱԿՈԲԵԼՆ ԱԼԵՔՍԱՆ
Նորայախ վիճազորը Հակարիի վերնահովիտից

ՄԱՆԻԿԻՉԵ ԳԵՈՐԳԻ
Իրանցիները 19-րդ դարի թրքիսիում

ԳԻՈՒՆԱՇՇՎԻԼԻ ՀԵԼԵՆ
Ուսումնասիրություններ էին վրացերենում իրանական
կրոնական տերմինաբանության վերաբերյալ

ՆՈՋԱՐԻ ՋԱԼԼ
Բայավարիանին և պատմիկների իրանական
տարրերակները

ՉԱՉԻՐԱՅԱ ՄԱՐԻԿԱ
«Պետրոս Իբերիացու վարքի» աստրական
և վրացական քննազորի մեկնաբանության խնդիրը

**ՄԵՐՉԱՎՈՐ ԱՐԵՎԵԼԸ, ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ
ՄՇԱԿՈՒԹՄԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ**

ԲՈՋՈՅԱՆ ԱԶԱՏ

Կանոնական իրավունքը մեկնողական
զրականության տեսադաշտում.....

ԶԱՅՑԵՎ ԻԼՅԱ

Մոսկվայի Արևելյան լեզուների Լագարյան
ինստիտուտի ձեռագիր հավաքածուի
պատմությունից. Մոսկվայի ՌԴ-ՍԳՆ
միջազգային հարաբերությունների
պետական ինստիտուտի (համալսարանի)
գրադարանի քյուրքական ձեռագրերը.....

ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆ ԱՐԹՈՒՐ

Հովհան Օձնեցու և Հովհան Դամասկացու
քրիստոսաբանական հայացքների համեմատական
վերլուծություն.....

ԱՍԱՏՐՅԱՆ ԱՆՆԱ

Արշակ Պենկյանը՝ օսմանյան երաժշտական
թատրոնի հիմնադիր.....

ՍԱՐԳՍՅԱՆ ՆԱԶԵՆԻԿ

Հերովիայի դատեր կերպարի մեկնաբանության
տարբերակները XX դարի 10-20-ական թթ.
հայ բեմական պարում.....

ՉԹՅԱՆ ԱՆԱՀԻՏ

Սամվել Խաչիկյան, իրանյան կինոարվեստի և
հայ ռեալիտական թատրոնի ականավոր գործիչ.....

ՔՈՉԱՐ ՆՎԱՐԴ

Հայերը և «արմենոլոգ» մարդաբանական տիպը.....

ՍԱՖԱՐՅԱՆ ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ

Զիյա Գյոքալփի լեզվաբանական հայացքների շուրջ.....

ՄԿՐՏՉՅԱՆ ՆԵՐՍԵՍ

Նորահայտ հայերեն բառեր թուրքերենի բարբառներում.....

ԶԻՔԻԱ ՄԱՐԻԿԱ

Օսմաներենը՝ որպես միջէթնիկական լեզու
(Արխագոյայի Գուրիվշի շրջանի գյուղերում).....

ԽԱՄՈՅԱՆ ՍԱՔՍԻՄ

Բառակապակցությունների հասկացության տիպաբանության
շուրջ (քոլեբեն լեզվի նյութի հիման վրա).....

CONTENTS

THE MIDDLE EAST: HISTORY

- RIZK KARAM
Oriental Studies at the Holy Spirit
University of Kaslik
- FÖLDVÁRI SÁNDOR
Media Atropatene: Remarks on the Role Played by the
Greeks and Parthians in the History of the Armenia
- MANUKYAN SUREN
Armenian Military in the Arab Army during Omeiad
and Abbasid Dynasties
- NERCISSIANS EMILIA
From Forced Migration to Entrepreneurial
Success: Leveraging Intangible Capitals
- GRANMAYEH ALI
Struggle for Democracy in the Caucasus and the
Middle East: Yeprem Khan and Iranian
Constitutional Revolution
- PASHAYAN ARAKS
Modern Approaches towards Gender Issues in
Arab World
- MOVSISYAN ARTAK
On the Problem of Formation of Statehood
on the Armenian Highland
- KHACHATRYAN JORES, KANETSYAN ANNA
New-found Mosaic from the Public Bath of Artashat
- SAHAKYAN LUSINE
On Some Peculiarities of the Administrative

Divisions in the Ottoman Empire (On the
Example of Trebizond Province)

STEPANYAN HASMIK

Armenian Entrepreneurs, Merchants and Businessmen
in the Ottoman Empire as Pioneers of Bourgeois
Relations

HARUTYUNYAN LILIT

Sunni Islamist Groups in Lebanon (1970-2000's)

MELKONYAN RUBEN

The Implementation of the "20 Point" Military
Draft in Republican Turkey

THE MIDDLE EAST: INTERNATIONAL RELATIONS

MAILYAN BENIAMIN

"The Problem of Sochi" (Territorial Conflict
on the Black Sea Coast in July 1918 - May 1920)

KORKHMAZYAN HRIPSIME

Turkey and Italy: Certain Features of
Relationships (1938-1941)

GŪL ZELIHA INANÇ

Narratives of Diplomats: Representations of
Nationalism and Turkish Foreign Policy

ISKANDARYAN GOHAR

Armenian-Iranian Economic Relations since the
Independence of Armenia

SAMVELYAN KARINE

Contemporary Phase of Iran-Iraq Relations

HARUTYUNYAN AGHAVNI

The Development of Sino - Saudese Relations
since 1980-s

THE HISTORY AND PHILOLOGY OF CAUCASUS

BERADZE TAMAZ

Georgia and the Middle East in the Antic Period
and Middle Ages

MURTUZALIEV SERGEI

The Specificity of Dissemination of Christianity
in Medieval Dagestan

SANADZE MANANA

On Grigol Bakurianis-dze's Origin

HAKOBYAN ALEXAN

New-found Inscriptions from the Valley of
Upper Hakari

SANIKIDZE GEORGE

Iranians in 19th C. Tbilisi

GIUNASHVILI HELEN

Studies on Iranian Religious Terminology
in Old Georgian

NOZARI JALIL

The Balavariani and the Iranian
Versions of the Story

CHACHIBAIA MARIKA

The Problem of the Interpretation of Syriae
and Georgian Texts of "Peter the Iberian's Life"

THE MIDDLE EAST: PHILOLOGY AND CULTUROLOGY

BOZOYAN AZAT

Canonical Law within the Scope of
Interpretative Literature

ZAYTSEV ILYA

From the History of Manuscript Collection

of Lazarevsky Institute of Eastern Languages
in Moscow; Turkic Manuscripts of the Library
of Moscow MFA of the RF State Institute
(University) of International Relations

MATEVOSYAN ARTHUR

The Comparative Analysis of Christological
Views of John of Odzun and John of Damascus

ASATRYAN ANNA

Arshak Penklyan - Founder of the Ottoman
Music Theatre

SARKISYAN NAZENIK

Varieties of Interpretations of the Image of
Herodias' Daughter in the Armenian Stage Dancing
in the 10-20s of the 20th Century

CHTIAN ANAHIT

Samvel Khachikyan: A Distinguished Figure
of Iranian Cinematography and Armenian
Realistic Theatre

KOCHAR NVARD

Armenians and the "Armenoid" Anthropological Type

SAFARYAN ALEXANDER

On the Linguistic Views of Ziya Gökalp

MKRTCHYAN NERSES

New-found Armenian Words in Turkish Dialects

JIKIA MARIKA

Ottoman with a Function of an Interethnic Language
(In the Villages of Gulripshi Region of Abkhazia)

KHAMOYAN MAXIM

On the Conceptual Typology of Word Combinations
(Based on the Material of the Kurdish Language)

СОДЕРЖАНИЕ

БЛИЖНИЙ ВОСТОК : ИСТОРИЯ

РИЗК КАРАМ

Востоковедческие исследования в университете
Святого Духа Каслика.....

ФЁЛЬДВАРИ ШАНДОР

Мидия - Атропатена: заметки о роли греков и
парфян в истории Армении.....

МАНУКЯН СУРЕН

Армянские войны в арабской армии в период
Омеядской и Аббасидской династий.....

НЕРСИСЯНЦ ЭМИЛИЯ

От принудительной миграции к
предпринимательскому успеху:
использование неосязаемых капиталов.....

ГРАНМАЙЕ АЛИ

Борьба за демократию на Кавказе и на
Ближнем Востоке: Епрем хан и конституционная
революция в Иране.....

ПАШАЯН АРАКС

Современные подходы к гендерной политике
в арабском мире.....

МОВСИСЯН АРТАК

К вопросу о формировании государственности
на Армянском нагорье.....

ХАЧАТРЯН ЖОРЕС, КАНЕЦЯН АМИНА

Новонайденная мозаика из общественной
бани Арташата.....

СААКЯН ЛУСИНЕ

О некоторых особенностях административного
деления Османской империи
(на примере Трапезундской провинции).....

СТЕПАНЯН АСМИК

Армянские промышленники, купцы и
предприниматели в Османской империи как
пионеры буржуазных отношений.....

АРУТЮНЯН ЛИЛИТ

Суннитские исламистские группировки в Ливане
(1970-2000-е гг.).....

МЕЛКОНЯН РУБЕН

Проведение воинского призыва "20 класс"
в республиканской Турции.....

БЛИЖНИЙ ВОСТОК: МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

МАИЛЯН БЕНИАМИН

"Сочинский вопрос" (Территориальный конфликт на
Черноморском побережье Кавказа в июле
1918 - мае 1920 гг.).....

КОРХМАЗЯН РИПСИМЕ

Турция и Италия: некоторые особенности
взаимоотношений (1938-1941гг.).....

ГЮЛЬ ЗЕЛИХА ИНАНЧ

Рассказывают дипломаты: проявления
национализма и внешняя политика Турции.....

ИСКАНДАРЯН ГОАР

Армяно-иранские экономические отношения
после приобретения независимости
Республики Армения.....

САМВЕЛЯН КАРИНЕ

Ирано-иракские отношения на
современном этапе.....

АРУТЮНЯН АГАВИН

Развитие китайско-саудовских отношений
начиная с 1980-х годов.....

ИСТОРИЯ И ФИЛОЛОГИЯ КАВКАЗА**БЕРАДЗЕ ТАМАЗ**

Грузия и Ближний Восток в Античности и
в Средневековье.....

МУРТУЗАЛИЕВ СЕРГЕЙ

Специфика распространения христианства
в средневековом Дагестане.....

САНАДЗЕ МАНАНА

О происхождении Григола Бакураианидзе.....

АКОПЯН АЛЕКСАН

Новонайденные надписи из верхнего бассейна Акари.....

САНИКИДЗЕ ГЕОРГИЙ

Иранцы в Тбилиси в 19-м веке.....

ГИУНАШВИЛИ ЭЛЕН

Исследования по проблеме иранской религиозной
терминологии в старом грузинском.....

НОЗАРИ ДЖАЛИЛ

Балавариани и иранские версии повести.....

ЧАЧИБАЯ МАРИКА

К проблеме интерпретации сирийских и грузинских
текстов "Жития Петра Иверийского".....

БЛИЖНИЙ ВОСТОК: ФИЛОЛОГИЯ И КУЛЬТУРОЛОГИЯ**БОЗОЯН АЗАТ**

Каноническое право в поле зрения средневековой
экзегетики.....

ЗАЙЦЕВ ИЛЬЯ

К истории рукописной коллекции Лазаревского
института восточных языков в Москве
(тюркские манускрипты Библиотеки Московского
государственного института международных
отношений (Университета) МИД РФ).....

МАТЕВОСЯН АРТУР

Сопоставительный анализ христологических
воззрений Иоанна Одзиэци и Иоанна Дамаскина.....

АСАТРЯН АННА

Аршак Пенклян - основатель османского
музыкального театра.....

САРКИСЯН НАЗЕНИК

Различные интерпретации образа дочери
Иродиады в армянском сценическом танце
в 10-20 гг. 20-го века.....

ЧТЯН АНАИТ

Самвел Хачикян - выдающийся деятель
иранской кинематографии и армянского
реалистического театра.....

КОЧАР ИВАРД

Армяне и "арменоидный" антропологический тип.....

САФАРЯН АЛЕКСАНДР

О лингвистических взглядах Зия Гёкальпа.....

МКРТЧЯН НЕРСЕС

Новонайденные армянские слова
в турецких диалектах.....

ДЖИКИЯ МАРИКА

Османский в функции межэтнического языка
(в сёлах Гульрипшского района Абхазии).....

ХАМОЯН МАКСИМ

К понятийной типологии словосочетаний
(на материале курдского языка).....

ՄԵՐՁԱՎՈՐ ԱՐԵՎԵԼՔ. ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ
THE MIDDLE EAST: HISTORY
БЛИЖНИЙ ВОСТОК: ИСТОРИЯ

ՌԻԶԿ ԿԱՐԱՄ
Ljrwán
RIZK KARAM
Lebanon
РИЗК КАРАМ
Ливан

ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԿԱՍԼԻԿԻ
ՍՈՒՐԲ ՀՈԳՈՒ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆՈՒՄ

ORIENTAL STUDIES AT THE HOLY SPIRIT UNIVERSITY
OF KASLIK

ВОСТОКОВЕДЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В УНИВЕРСИТЕТЕ
СВЯТОГО ДУХА КАСЛИКА

Orientalism studies the culture of the East. The contribution of the maronites to this sector of the knowledge is well-known by the means of the graduates of the Roman Maronite College founded in 1584.

Their contribution took shape by the collection of the manuscripts, their classification and their edition. Bibliotheca orientalis of Assemani is an eloquent example, as well as Bibliotheca Arabico-Hispana of Gaziri.

Orientalism made new strides in Lebanon at the XIXth century owing to competition between the protestant and catholic missionaries to translate the Bible into arabic and even into armenian.

Nowadays, it is the Holy Spirit University of Kaslik which maintains the tradition of Orientalism with an advanced program and a magazine internationally recognized: Paroles de l'Orient (PdO).

But this only university research center cannot compensate for the closing of the Departments of the oriental studies in Europe.

ՖՅՈՒԴՎԱՐԻ ՇԱՆԴՈՐ
Հունգարիա
FÖLDVÁRI SÁNDOR
Hungary
Ф.Е.ЛЬДВАРИ ШАНДОР
Венгрия

ՄԱՐԱՍՏԱՆ- ԱՏՐՊԱՏԱԿԱՆ ԴԻՏԱՐԿՈՒՄՆԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՎՐԱ
ՀՈՒՅՆԵՐԻ ԵՎ ՊԱՐԹԵՎՆԵՐԻ ԴԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

**MEDIA ATROPATENE: REMARKS ON THE ROLE PLAYED BY
THE GREEKS AND PARTHIANS IN THE HISTORY OF ARMENIA**

**МИДИЯ-АТРОПАТЕНА: ЗАМЕТКИ О РОЛИ ГРЕКОВ И
ПАРФЯН В ИСТОРИИ АРМЕНИИ**

It is generally admitted that Armenian people has a long history rooting down in the ancient times. However, some components of this people are lineal descendants of habitants of great Non-Armenian empires of ancient times. Namely, Albania, the flowering from the 1th century A.D. was a Parthian - but no Armenian - empire. Though the Christian religion was accepted under the influence of the Armenian culture, the people itself was of Parthian origin and kept very ancient religious and cultural traditions such as pyrolator costumes of the Zoroastrian and mythological motives. Another and, in my opinion, the more important follower of the ancient peoples was the population of Media Atropatene from the 3th century B.C. consisted of Iranian (Mede) and Greek inhabitants, too, among others as well. The founder of this state was Atropates one of the leaders of army of Alexander the Great. After Alexander's quieting the most powerful leaders seized the opportunity of the demise such as Seleukos in Syria and Ptolemaios in Egypt and Atropates the Mede was one similar to them. In a result, some former Greek soldiers i.e. veterans were settled here as for instance in Bactria. To sorrow of the historians of Armenia, it was paid far less attention by the researchers of the history of The Ancient Near East in this aspect to Media Atropatene than to Bactria. Therefore, this former empire will have surprises in store for investigation on crossing of cultural traditions of the antiquity. The most important Greek and Latin sources are to be analysed in the paper (Arrian 4, 18, 3. Strabo 11, 523. Justin 13, 4. Pliny 6, 13, 16.) and author is going to offer a few remarks on Media Atropatene taking into the account the Old Iranian sources, too. The main

aim in the paper is to reevaluate the ancient sources and contribute some new viewpoints to the questions of intercultural communication and cultural interferences as well.

ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ ՍՈՒՐԵՆ
Հայաստան
MANUKYAN SUREN
Armenia
МАНУКЯН СУРЕН
Армения

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՁԻՆՎՈՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԱՐԱՐԱԿԱՆ
ԱՐԱՎԿՈՒՄ ՕՍՍՅԱՆ ԵՎ ԱՐԱՍՅԱՆ ՀԱՐՍՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՇՐՋԱՆՈՒՄ

**ARMENIAN MILITARY IN THE ARAB ARMY
DURING OMEYAD AND ABBASID DYNASTIES**

**АРМЯНСКИЕ ВОИНЫ В АРАБСКОЙ АРМИИ В ПЕРИОД
ОМЕЯДСКОЙ И АББАСИДСКОЙ ДИНАСТИЙ**

Հայկական զինվորականությունը նշանավոր դեր ուներ արաբական քանակներում: Արաբները շատ բարձր էին գնահատում հայկական զինվորներին, քանի որ նույնիսկ մինչև Հայաստանի նվաճումը հանդիպել էին նրանց տարբեր ճակատամարտերում /636թ. Յարմուքի կամ 637թ. Կադիսիայի ճակատամարտերում/: Պատահական չէ, որ 652 թ. հայ-արաբական պայմանագիրը պարունակում էր նաև հայ-արաբական ռազմական համագործակցությանը վերաբերող դրույթներ: Հայերին իրավունք տրվեց ունենալ 15 հազարանոց հեծելազոր, որը խալիֆի պահանջով պարտավոր էր պատերազմի դուրս գալ:

Համաձայն մասնեղական իրավաբանության գիմնիները՝ ոչ մասնեղականները զենք կրելու իրավունք չունեին: Սակայն, Հայաստանում արաբական տիրապետության շրջանում ոչ միայն գոյություն ունեին տեղական զնդեր, այլև նրանք խալիֆաթի կողմից պաշտոնապես ճանաչված էին և օգտագործվում էին:

Այդ զորամասերը գրեթե բացառապես հեծյալ զնդեր էին, քանի որ արաբական քանակը ձիերի ևս հետևաբար ձիավորների խիստ պահանջ ուներ:

Սկզբնական շրջանում արաբներն օգտագործում էին նվաճված ժողովուրդների քանակները նոր կայսրության հսկայածավալ սահմանները պաշտպանելու համար, սակայն շատ

շտտով դրանք ներգրավվեցին մաս նորանոր նվաճումների համար ձեռնարկված արշավանքների ժամանակ: Բացառություն չէին մաս հայկական գորագնդերը:

Վերջին Օսմայանների և Աբբասյան խալիֆայության շրջանում փոխվում է հայկական զինուժի օգտագործման աշխարհագրությունը: Եթե նախկինում հայկական զոդերը հիմնականում օգտագործվում էին Բյուզանդիայի հետ բախումների ժամանակ, ապա հետագայում հիմնականը դարձավ հյուսիսային ուղղությունը: Հայ պատմագիր Մովսես Կադանկատվացին հանգամանորեն նկարագրում է խազարների դեմ մղված պատերազմները:

Չինվորական աստիճանակարգում հայկական բանակի բարձրագույն հրամանատարն էր սպարապետը, որն ենթարկվում էր միայն հայոց իշխանին, իսկ երբեմն իշխանն անմամբ էր վարում մաս սպարապետի պաշտոնը:

7-րդ դարում հայկական այրուձիի բվաբանակը մարզպանական շրջանի 30 հազարի համեմատ, սպակառել էր կազմելով 15 հազար: Այրուձին բաժանվում էր հազարների և հարյուրների, կախված առիթարարների հզորությունից: Ազդեցիկ իշխաններն ունեին 1000 և ավելի հեծյալներ, մյուսները՝ 500, իսկ երկրորդականները դրանից էլ պակաս: Յուրաքանչյուր նախարարական գունդ ուներ իր նշաններն ու դրոշը: Հայոց զորքի զինանշանը և դրոշը արծվանիչ էր, Հայոց իշխանապետության պաշտոնական զինանշանը՝ արծիվը քանդակված էր կաթոլիկոսանիստ Չվարթնոցի տաճարի խոյակների վրա:

Հայոց այրուձին համարվում էր ազատներից, որոնք պարտավոր էին ծառայել հեծելազորում: Շինականները մույնպես իրավունք ունեին հեծելազորում ծառայել և մույնիսկ գոյություն ունեին առանձին զնդեր կազմված հասարակ ժազում ունեցող հեծյալներից: Խալիֆայության օգնությունը ձևական էր և բանակի ամբողջ հոգսը հայկական իշխանների վրա էր: Արաբական հեղինակների տվյալներով, առաջին Աբբասյանների օրոք արաբ հեծյալները ստանում էին մեծ գումարներ, սակայն ի համեմատություն դրա, հայկական հեծելազորի աշխատավարձի չափը շատ փոքր էր:

Հայկական բանակում հատուկ նշանակություն ունեին մաս նետածիգների ջոկատները: Հիշատակություններ կան նիզակակիր և վահանակիր, ինչպես մաս սակեռերով եւ մահակներով զինված զինվորների մասին:

Բյուզանդիայի արևելյան մահանգները նվաճելուց հետո, արարները թեև կանգ առան Տավրոսյան լեռնաշղթայի առջև, սակայն երկու հզոր պետությունների միջև ոչ մի որոշակի սահման չգծվեց: Երեք հարյուր տարուց ավելի գոյություն ունեցավ սահմանային

ամբոթյունների մի երկար գոտի /սուղոր/, որի հարակից բերդերն ու քաղաքները անբողիստ ձեռքից ձեռք էին անցնում:

Արաբական ռազմավարության մեջ Հայաստանը համարվում էր սահմանային շրջան /սուղոր/: Արաբ պատմիչ Բալազորիի մոտ սուղոր բառին հաճախ փոխարինում է Հայաստանը:

ՆԵՐՍԻՍՅԱՆՑ ԷՄԻԼԻԱ

Իրան

NERCISSIAN EMILIA

Iran

ПЕРСИЯНЦ ЭМИЛИЯ

Иран

ՀԱՐԿԱԴՐՅԱԼ ԳԱՂԹՅՑ ՄԻՆՉԵՎ ԳՈՐԾԱՐԱՐ
ԱԶՋՈՂՈՒԹՅՈՒՆ. ՈՉ ԸՆՈՇԱԳԵԼԻ ԴՐԱՄԱԳԼՈՒՄՆԵՐԻ
ՕԳՏԱԳՈՐԾՈՒՄԸ

FOR FORCED MIGRATION TO ENTREPRENEURIAL
SUCCESS:
LEVERAGING INTANGIBLE CAPITALS

ОТ ПРИНУДИТЕЛЬНОЙ МИГРАЦИИ К
ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОМУ УСПЕХУ: ИСПОЛЬЗОВАНИЕ
НЕОСЯЗЕМЫХ КАПИТАЛОВ

The route from the forced migration of Armenians from Caucasus to their spectacular economic success and entrepreneurial activities stretching from the capital of the Persian kingdom to the farthest cities in Europe and the Far East is investigated in light of new theories on social capital, knowledge capital, and cultural capital. The concept of deterritorialization and the dialectics associated with harnessing the otherness constitutes the kernel in theoretical analysis. It is shown how a Diaspora civil society lacking its own statehood can successfully withstand the collective colonization efforts of the most powerful imperial states for more than a century. The explication incorporates major revisions not only in the history of the Middle East and periodization of transition to the modern era, but also in world history of modernization beyond the Modern World System theory.

ԳՐԱՆՄԱՅԵՀ ԱԻ
Միացյալ Թագավորություն
GRANMAYEH ALI
United Kingdom
ГРАНМАЙЕ АЛИ
Соединённое Королевство

ՊԱՅՋԱՐ ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍԱՐ ԿՈՎՎԱՍՈՒՄԵՎ
ՄԵՐՉԱՎՈՐ ԱՐԵՎԵԼՔՈՒՄ. ԵՓՐԵՄ ԽԱՆԸ ԵՎ ԻՐԱՆԻ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՀՆԱՔՈՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

STRUGGLE FOR DEMOCRACY IN THE CAUCASUS AND THE
MIDDLE EAST: YEPREM KHAN AND IRANIAN
CONSTITUTIONAL REVOLUTION

БОРЬБА ЗА ДЕМОКРАТИЮ НА КAVKAZE И НА БЛИЖНЕМ
ВОСТОКЕ: ЕПРЕМ ХАН И КОНСТИТУЦИОННАЯ
РЕВОЛЮЦИЯ В ИРАНЕ

In the last years of the 19th century, Iran was the only independent country in the Middle East. However, it was ruled by a despotic regime and its sovereignty had been frequently violated by two colonial powers in the region: Russia and Britain. Concurrently, revolutionary movements were active in vicinity of Iran in the Caucasus. Among the revolutionary activists in the Caucasus were Armenians, whose homeland was occupied by the Ottoman and Russian empires. Being pressed between two oppressive powers, Armenian revolutionaries looked at Iran as a safe haven for living and recuperating. For the Armenian activists, Russia provided a ground for recruitment; Iran became a base for training while the Ottoman territory was the final destination for protection and liberation of the Armenian population. As such, the two Armenian political organisations: Dashnaksutium and Hnchakian, opened their offices in Iran in 1890's, thanks to support which the Armenian communities rendered them in Tehran and northern Iran.

Like the Caucasian territories, Iran was in a political turmoil in the early years of the 20th Century. The application of excessive measures by the despotic government in 1906 triggered a popular uprising, which eventually ended in people's victory. Consequently, the monarch was forced to submit to national movement for a democratic constitutional government. However, Iran's first constitutional government was short lived and a new ruler decided in 1908 to ignore the constitution and resume

the absolute monarchy. This reactionary motion faced with an armed resistance, which also displayed the contribution of Armenians to a national movement for democracy.

When the Armenian political organisations declared that freedom movements had no boundaries, Armenian activists joined the campaign for restoration of constitutional government in Iran. However, the role of one Armenian warrior should be singled out in this Iranian national movement. According to historical documents, it was the capability and self-sacrifice of Commander Yeprem Khan, which led the constitutionalist forces to their successive victories. From January 1909 when the uprising against the despotic monarch began in the northern province of Guilan until May 1912 when the national army defeated the armed supporters of the deposed king, Yeprem Kahn was the strategist and leader of all major operations. Yeprem Khan was elevated to the rank of Sardar (commanding general) because he proved his talent and capability to lead the national forces at a critical time when the constitutional government was on the verge of collapse.

The aim of this study is to verify how an Armenian revolutionary from Caucasus rendered his service to restore democracy in Iran and why Iranian history has glorified his memory.

ՓԱՇԱՅԱՆ ԱՐԱՔՍ
Հայաստան
PASHAYAN ARAKS
Armenia
ПАШАЯН АРАКС
Армения

ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ՆԿԱՏՄԱՍԻ ԱՐԴԻ
ՄՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐՆ ԱՐԱՔԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀՈՒՄ

MODERN APPROACHES TOWARDS GENDER ISSUES
IN ARAB WORLD

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ГЕНДЕРНОЙ ПОЛИТИКЕ
В АРАБСКОМ МИРЕ

Արաքական աշխարհում գենդերային /սեռային հավասարության/ խնդիրները (այ-միապիսյա) սկսել են առաջ քաշվել դեռևս 19-րդ դարի երկրորդ կեսին Եվրոպայում և որոշակիորեն համակարգվել են արդեն XX դարի 20-30-ականներին: Դրանց

առաջացումը պայմանավորված է եղել մի կողմից արարական իսլամական հասարակություններում ավանդականության և արդիականության միջև պայքարով (այդ հարցում զգալի դեր է խաղացել եվրոպական լուսավորչականությունը), մյուս կողմից՝ ազգային և կրոնական տարաբնույթ շարժումներով:

Քաղաքական տարբեր համակարգեր և հասարակական զարգացման տարբեր միտումներ ունեցող արարական երկրներում գենդերային խնդիրները որևորվել են տարբեր ձևաչափերով և հիմնականում քաղաքականացվել են: Պատահական չէ, որ գենդերային հիմնահարցերը դարձել են թե՛ աշխարհիկ ազգայնականության և թե՛ իսլամական կրոնա-քաղաքական հոետորականության կարևոր բաղկացուցիչը:

Արաբական իսլամական իրականության մեջ կնոջ վարքաբանության, հասարակության մեջ նրա դերի, սոցիալական և քաղաքական իրավունքների հարցերը չեն կորցնում իրենց արդիականությունը: Գրանց քննարկումները ձևավորում են հասարակական դիսկուրս, որի մեջ բազմաթիվ շերտեր են ի հայտ գալիս: Եթե ազգայնականները կնոջ իրավունքների հարցը դիտարկում են աշխարհիկության և սեռային հավասարության սկզբունքների համատեքստում, ապա իսլամականներն այն քննարկում են բացառապես իսլամի տեսանկյունից, նաև որպես մշակութային և կրոնական հարց:

Կնոջ իրավունքների նկատմամբ իսլամականների դիրքորոշումը տարողունակ է և ամփոփված տիպաբանորեն միմյանցից որոշակիորեն տարբերվող պահպանողական, ծայրահեղական և մոդերնիստական մտեցումներում:

Պահպանողական հոսանքների ներկայացուցիչները կնոջ համար պարտադիր են համարում իսլամական ավանդույթներն ու շարիաթական նորմերը՝ որպես աներկթա իրողություններ: Ըստ այդմ՝ սղոսմարդն ու կինը ֆիզիոլոգիապես տարբեր են, նաև տարբեր ատաբերություններ ունեն, ինչը մշահակում է, որ կնոջ գործառույթները սահմանափակվում են բացառապես ընտանեկան ոլորտում:

Մայրահեղականները հարում են պահպանողականներին, սակայն այլ՝ բավական կոշտ մեթոդաբանություն ունեն: Իրենց տեսանկյունից բարոյագրված կանանց նկատմամբ բույաբուրեղի են համարվում անհարկունը, կոտորածներն ու հալածանքները:

Մոդերնիստների համոզմամբ՝ կինը պետք է ընդառաջ գնա իսլամական նորմերին, սակայն առանց արդիականությունից կտրվելու: Ի տարբերություն նախկին երկու մտեցումների, նրանք դեմ չեն, որպեսզի կինը սոցիալիզացվի՝ կրթություն ստանա, աշխատի,

հնարավորության ունենա զբաղվել գործարարությամբ, հասարակական-քաղաքական գործունեությամբ:

Գենդերային խնդիրների նկատմամբ իրենց դիրքորոշումն ունեն նաև պետությունները, քաղաքական և կրոնական ընտրանիները: Օրինակ՝ Սիրիան, որ իսլամական երկիր է, կանանց խնդիրների հարցում ունի առավելապես աշխարհիկ մտեցում: Իսկ Մաուդյան Արաբիայի Քրագավորությունն առանձնանում է կանանց նկատմամբ քաղաքիկ, այդ թվում՝ ընտրական իրավունքի սահմանափակումներով: Երկրում հասարակական-քաղաքական բարեփոխումների գաղափարին, որպես կանոն, ընդդիմանում է վահաբական կրոնական վերնախավը:

Հատկապես է, որ կանանց վերաբերող հիմնահարցերը կարևոր տեղ են զբաղեցնում արաբական վարչակարգերի և դրանց ընդդիմադիրների քաղաքական օրակարգում: Օրինակ՝ 1980-ականներին Ալժիրի իշխանությունները որոշակիորեն ընդառաջ գնացին իսլամիստների պահանջներին և երկրի օրենսդրության մեջ կանանց իրավունքներին առնչվող շարիաթական նորմեր մտցվեցին: Իսկ Քուվեյթում կանանց իրավասաշտպան շրջանակներին 2005-ին ի վերջո հաջողվեց երկրի օրենսդրության մեջ ամբազուր ընտրություններին կանանց մասնակցության իրավունքը:

Գենդերային խնդիրների հարցում բավական հանգուցային նշանակություն ունեն նաև կին գործիչների, կանանց կանանկերպությունների և սոցիալական տարբեր խմբերի պատկանող կանանց մտեցումները: Գրանց տարբերվում են միմյանցից իրենց հարցադրումներով, աշխարհիկ և կրոնական աշխարհընկալումներով: Արաբ կանանց խմբերից շատերը գործում են արաբական Սիյուրում, մասնավորապես՝ Արևմուտքում, որտեղ գործունեության անհամեմատ ավելի լայն հնարավորություններ կան: Արաբ կանանց կազմակերպություններից շատերը պայքարում են նաև արաբական իսլամական աշխարհին սպառնացող արտաքին մարտահրավերների դեմ:

Գենդերային խնդիրները կարելի է համարել արաբական երկրների և քաղաքական մշակույթի կարևոր մասը, որի հետազոտությունը հնարավորություն է տալիս ավելի համապարփակ պատկերացում կազմել արաբական աշխարհում հասարակական-քաղաքական արդի միտումների մասին:

ՄՈՎՍԻՍՅԱՆ ԱՐՏԱԿ
Հայաստան
MOVSISYAN ARTAK
Armenia
МОВСИСЯН АРТАК
Армения

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԼԵՆՆԱՇԽԱՐՀՈՒՄՊԵՏԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԶԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ԽՆԴԻԻ ԵՈՒՐՁ

ON THE PROBLEM OF FORMATION OF STATEHOOD
ON THE ARMENIAN HIGHLAND

К ВОПРОСУ О ФОРМИРОВАНИИ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ
НА АРМЯНСКОМ НАГОРЬЕ

Հայկական լեռնաշխարհում պետականության ձևավորման ժամանակաշրջանը եղել և մնում է հայագիտության առավել վիճահարույց խնդիրներից մեկը:

Մինչ այժմ որոշ աշխատանքներում շարունակվում է «ցեղային միություն» հորջորջվել Հայասան, որը բազմիցս հիշատակվում է իր արքաներով, Ավագների ժողովով և հզոր քանակով (այն պարագայում, երբ խեթական արքաները հստակ զանազանում են ցեղային առաջնորդների արքաներից՝ Հայասայի գլուխ հիշատակելով արքաների):

Հայկական լեռնաշխարհում ցայսօր հայտնի առաջին վաղ պետական կազմավորումը շումերական աղբյուրներում հիշատակված Արատտան է (Ք.ա. 28-27-րդ դարեր): Վերջինիս մասին սկզբնաղբյուրների պահպանած տեղեկությունները ցույց են տալիս, որ այն եղել է վաղ պետական կազմավորում՝ քնորոշ բոլոր հատկանիշներով, ունեցել է պարզ (ռեխտար) կառուցվածք և, ըստ կառավարման ձևի, եղել է աստվածապետություն (թեոկրատիա): Այդ պետական կազմավորման մասին գրավոր աղբյուրների և տվյալ ժամանակաշրջանի հայաստանյան հնագիտական նյութի ուսումնասիրությունը, ինչպես նաև համեմատությունը Եգիպտոսի ու Միջագետքի նույն ժամանակաշրջանի պետությունների հետ՝ ըստ զարգացման աստիճանի, բերում են այն եզրակացության, որ Հայկական լեռնաշխարհում պետականության ձևավորման ժամանակաշրջանը եղել է Ք.ա. 3-րդ հազարամյակի սկիզբը կամ դրան մախորդած ժամանակաշրջանը:

ԽԱՉԱՏՐԻԱՆ ԺՈՐԵՍ, ԿԱՆԵՑԻԱՆ ԱՄԻՆԱ
Հայաստան
KNACHATRYAN JORES, KANETSYAN AMINA
Armenia
ХАЧАТРИАН ЖОРЕС, КАНЕЦИАН АМИНА
Армения

ՆՈՐ ՀԱՅՏՆԱՐԵՐՎԱԾ ԽԵՄԱՆԿԱՐ ԱՐՏԱՇԱՏԻ
ՀԱՄԱՐԱԿԱԿԱՆ ԲԱՂՆԻՔԻՑ

NEW-FOUND MOSAIC FROM THE PUBLIC BATH
OF ARTASHAT

НОВОНАЙДЕННАЯ МОЗАИКА
ИЗ ОБЩЕСТВЕННОЙ БАНИ АРТАШАТА

На территории древней столицы Армении Арташата, на левом берегу Аракса в местности Еразамуйн был обнаружен подпольем храма Аполлона-Тира.

За последние годы была раскрыта общественная баня, которая примыкала к подполью этого храма с юго-восточной стороны.

На сегодняшний день раскрыты девять помещений и два коридора. Все комнаты имеют подвальные помещения с гипокаустом. Раскрыта также водоснабжающая и водоотводная система всего комплекса. Исходя из планировочной схемы, данная баня имела все характерные черты сооруженный терм. Все стены помещений были покрыты высококачественной водонепроницаемой штукатуркой. Водонепроницаемой штукатуркой также покрыты нижний и верхний полы.

Во время раскопок во всех помещениях обнаружены в большом количестве кубики (кессисты), что говорит о мозаичном покрытии полов всех комнат, как и дверных порогов. Мозаика собрана из мелких кубиков фельзита, имеющих различные размеры и формы. Мозаика, обнаруженная в восьмом и девятом помещениях, отличается от мозаик других комнат многообразием цветовой гаммы, богатой детализировкой.

В докладе представлена мозаика восьмого помещения. В восьмой комнате, с общей площадью 22.80 кв.м. сохранившаяся мозаика имеет площадь приблизительно 6 кв.м. Раскрытая часть мозаики дает возможность восстановить общую композицию рисунка. Восстановленная картина композиции рисунка показала, что

прекрасная декоративная мозаика с геометрическими и орнаментальными мотивами напоминает богатый ковровый рисунок. Прослеживается принцип симметричного расположения элементов, богатая детализировка, многообразие цвета и тщательная продуманность рисунка. Чередование контрастных цветов – синих, желтых, терракоты, золотисто-коричневых, серо-голубых, красных создает замечательный декоративный эффект.

Общий рисунок состоит из квадрата с вписанным кругом, в который в свою очередь вписаны шесть переплетающихся колец, центры которых находятся в середине радиуса большого круга. Каждое кольцо обрамлено каймой. Эти каймы, отдельно от колец, переплетаются сверху, создавая три восьмеркообразных переплетенных орнамента. Под каймой кольца имеют чередующиеся три орнамента (ленточный, гребневые волны и бордюрный гильшо), а орнаменты противоположащих колец повторяются. Сегменты, образующие переплетением трех колец, были оформлены лунообразным орнаментом, напоминающим алибарду или секиру. Двойной секирой оформлены четыре угла квадрата. Рисунок мозаики поражает своей многоплановостью, четким построением, богатством орнамента, резко подчеркнутой линией контура.

Мозаика Арташата является прекрасным образцом орнаментальной композиции. Перечисленные стилистические черты дают возможность перечислить арташатскую мозаику ко второму декоративному стилю и датировать ее концом II-го, началом III веков.

На территории Армении арташатская мозаика является вторым раскрытым памятником. Первая, гаринийская мозаика, по своему исполнению и композиционному построению датируется концом III века. Таким образом, арташатская мозаика является ранним образцом мозаики в Армении. Исследование показало, что как арташатская, так и гаринийская мозаика относятся к антиохийской школе мозаичного декоративного искусства.

Раскрытая арташатская мозаика общественной бани важна для изучения искусства мозаики не только Армении, но и всего античного мира.

ՄԱՀԱԿՅԱՆ ԼՈՌՄԻՆԵ
Հայաստան
SAHAKYAN LUSINE
Armenia
СААКЯН ЛУСИНЕ
Армения

ՕՍՄԱՆՅԱՆ ԿԱՅՐՈՒԹՅԱՆ ՎԱՐՉԱՎԱՆ ԲԱԺԱՆՈՒՄՆԵՐԻ
ՈՐՈՇ ԱՌԱՆՉՆԱԿԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ
(ՏՐԱՊԵԶՈՆԻ ՆԱՀԱՆԳԻ ՕՐԻՆԱԿՈՎ)

ON SOME PECULIARITIES OF THE ADMINISTRATIVE
DIVISIONS IN THE OTTOMAN EMPIRE
(ON THE EXAMPLE OF TREBIZOND PROVINCE)

О НЕКОТОРЫХ ОСОБЕННОСТЯХ АДМИНИСТРАТИВНОГО
ДЕЛЕНИЯ ОСМАНСКОЙ ИМПЕРИИ (НА ПРИМЕРЕ
ТРАПЕЗУНДСКОЙ ПРОВИНЦИИ)

Օսմանյան հսկայաձավ կայսրության ստեղծումից հետո հպատակ բնակչության մեծամասնությունը կազմում էին քրիստոնյաները: Նոր գրավված տարածքները յուրացնելու և ժողովրդագրական պատկերը վերածնելու նպատակով օսմանյան իշխանությունները մշակել էին միջոցառումների ամբողջական մի համակարգ, որի բուն նպատակը կայսրությանն օսմանա- մուսուլմանական ինքնության բնոյթ հաղորդելն էր:

Սույն թեզիսում քննվում են միջոցառումներից մեկի՝ վարչական բաժանումների քաղաքականության որոշ առանձնահատկությունները՝ Տրապիզոնի նահանգի օրինակով:

XV դարում օսմանյան ռազմաօրինակ կողմից նվաճվելուց հետո երկար ժամանակ Տրապիզոնը հարակից տարածքների հետ՝ որպես վարչական միավոր, ուներ սանջակի (գավառ) կարգավիճակ: Այն կառավարվում էր հատուկ վարչական մարմինների և հրամանատարների, ամրոցներում՝ բերդապահների (ընդարձների) և սուրաշինների, քաղաքում և ավաններում՝ դատավորների (քաղինների), զաիմների և էմիրների (ուներա) միջոցով: XVII դարում արդեն Տրապիզոնը վերածվում է ավելի մեծ վարչական միավորի՝ էյալեթի (նահանգի)՝ այս կարգավիճակը պահելով մինչև XX դարի 20-ական թթ.: Տրապիզոնի նահանգը տարբեր ժամանակներում ընդգրկել է վարչական նոր միավորներ՝ կրելով նաև սահմանային

փոփոխություններ, ինչը սովորական էր օսմանյան վարչական բաժանումների քաղաքականությունում:

Փաստական նյութի վերլուծությունը բույլ է տալիս եզրակացնել, որ օսմանյան վարչական միավորների սահմանների հաճախակի փոփոխությունները հետապնդում էին հետևյալ նպատակները՝

1. նոր գրավված տարածքներում պետական վերահսկողության և կառավարման արդյունավետ իրականացում,

2. ռազմավարչական պաշտպանական միավորների ստեղծում և ռազմա-ավատական հարաբերությունների ամրակայում,

3. ֆինանսա-հարկային կեղերիչ քաղաքականության գործադրում,

4. գրավյալ երկրամասերում քրիստոնյաների համախմբված (միատարր) ապրելու հնարավորության բացառում,

5. տարածքային վարչական կառույցներում մահմեդական պաշտոնյաների նշանակման միջոցով ոչ-քրիստոնեական տարրի ներմուծում:

Այսպիսով՝ կայսրության վարչական բաժանումները հետապնդում էին նաև նորամված տարածքների բնակչության խլամականացում, Օսմանյան կայսրության հպատակներին ուղղված քաղաքական և ռազմական, ինչպես նաև սոցիալ-տնտեսական հարաբերությունների ամրակայում:

ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ ՀԱՍՄԻԿ
Հայաստան
STEPANYAN HASMIK
Armenia
СТЕПАНЯН АСМИК
Армения

ՀԱՅ ԱՐԴՅՈՒՆԻԱԲԵՐՈՂՆԵՐԸ, ՎԱՃԱՈՍԿԱՆՆԵՐՆ ՈՒ
ԳՈՐԾԱՐԱՐՆԵՐԸ ՕՍՄԱՆՅԱՆ ԿԱՅՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ
ԲՈՒՐԺՈՒԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԱՌԱՋԱՄԱՐՏԻԿՆԵՐ

ARMENIAN ENTREPRENEURS, MERCHANTS AND
BUSINESSMEN IN THE OTTOMAN EMPIRE AS PIONEERS OF
BOURGEOIS RELATIONS

АРМЯНСКИЕ ПРОМЫШЛЕННИКИ, КУПЦЫ И
ПРЕДПРИНИМАТЕЛИ В ОСМАНСКОЙ ИМПЕРИИ КАК
ПИОНЕРЫ БУРЖУАЗНЫХ ОТНОШЕНИЙ

1. Գյուղատնտեսության, հողագործության, անտառագործության զարգացման մեջ արտասահմանում կրթություն ստացած հայ մասնագետների ավանդը:
2. Շերամարտությունը, մետաքսի ու ծխախոտի արտադրությունը կայսրության տարբեր գավառներում:
3. Ամենատարբեր ասպարեզներ ներկայացնող գործարաններ, ֆարրիկաներ, վաճառատներ:
4. Եվրոպական երկրների հետ կապը, ազդեցությունը:
5. Հանքարդյունաբերությունը Օսմանյան կայսրությունում:

ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԼԻԼԻԹ
Հայաստան
HARUTYUNYAN LILIT
Armenia
АРУТЮНЯН ЛИЛИТ
Армения

ՍՈՒՆՆԻ ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ ԽՄԵԿՎՈՐՈՒՄՆԵՐԸ ԼԻԲԱՆՈՆԻ
(1970-2000-ՍԿԱՆ ԹԹ.)

SUNNI ISLAMIST GROUPS IN LEBANON
(1970-2000'S)

СУННИТСКИЕ ИСЛАМИСТСКИЕ ГРУППИРОВКИ В ЛИВАНЕ
(1970-2000-Е. Г.)

Սուննի իսլամական արմատական խմբավորումները Լիբանանում հատկապես ակտիվացան երկրորդ քաղաքացիական պատերազմի տարիներին (1975-1990թթ.)՝ շարունակական դարձած սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական ճգնաժամի, իսրայելյան ռազմական ներխուժումների, Սիրիայի վրանաձյան գործերում ուղղակի ռազմական ներգրավման, ինչպես նաև պետական ինստիտուտների անգործության պայմաններում:

Առաջին այդպիսի խմբավորումները Լիբանանում ի հայտ եկան դեռևս 1950-1960-ականներին: Նրանցից ամենահայտնին «Մուսուլման եղբայրներ կազմակերպության» լիբանանյան մասնաճյուղն էր, որ գործում էր «Ալ-ջամաա ալ-իսլամիյա» անվամբ: Վերջինս իսլամական պետության հռչակումը հակադրում էր սուննի բուրժուազիայի արաբական ազգայնական գաղափարախոսությանը: «Ալ-ջամաան» հակասություններ ուներ ինչպես սուննի քաղաքական վերնխառնի, այնպես էլ պաշտոնական իսլամի սուննի վերնախառնի հետ:

Սուննի արմատական խմբավորումները դժգոհությամբ ընդունեցին 1976թ. Սիրիայի ռազմական ներգրավումը լիբանանյան ճգնաժամում: Օգտվելով 1982թ. Լիբանան՝ իսրայելյան երկրորդ ներխուժման արդյունքում Սիրիայի տարածաշրջանային դիրքերի բուլցումից՝ վերջիններս միավորվեցին «Իսլամական միավորում» շարժման մեջ՝ իրենց հիմնական նպատակ հռչակելով Լիբանանում սիրիական ներկայության դեմ զինված պայքարը, որը 1985թ. ավարտվեց Սիրիայի հաղթանակով:

Իսլամական շարժումների հետ հակամարտությանը զուգահեռ Սիրիան փորձում էր ակտիվացնել նաև իր վերստեղծության տակ

գործող սուննի իսլամական շարժումներին, ինչը կմայատեր Լիբանանում Գամալուսի դիրքերի էլ ավելի ամրապնդմանը: Մասնավորապես՝ Սիրիայի հովանավորությունն էր վայելում 1980-ականներից գործող «Ալ-ահբաշ» շարժումը, որը քաղաքացիական պատերազմի ավարտից հետո դարձավ երկրի ամենաազդեցիկ սուննի կազմակերպություններից մեկը: 1990-ականների կեսերին շարժման ղեկավար Նիզար Ալ-Հալաբին սիրիացիների աջակցությամբ դարձավ Լիբանանի մեծ մուֆթի:

Հետպատերազմյան շրջանում սուննի իսլամականները, գիտակցելով Սիրիայի որոշիչ դերը, փորձում էին համագործակցության եզրեր գտնել նրա հետ՝ իրենց մասնակցությունն ապահովելով երկրի քաղաքական գործընթացներում:

Խմբավորումների շարքում առանձնանում են սալաֆիական շարժումները, որոնք գործունեություն էին ծավալում հիմնականում սուննիարմակ Տրիպոլիին հարակից պաղեստինյան փախստականների ճամբարներում, որտեղ ստեղծեցին բավական ամուր սոցիալական հենարան, իսկ 1990-ականներից սկսած նաև տարբեր զինված խմբավորումներ: Նրանց գործում էին թե՛ սիրիական և թե՛ լիբանանյան իշխանությունների խիստ վերահստողության ներքո և ճամբարներից դուրս նրանց ցանկացած ակտիվություն կասեցվում էր: Սալաֆիականները, որոնք զգալի ֆինանսական աջակցություն էին ստանում սաուդյան տարբեր հիմնադրամներից, աշխատում էին չներգրավվել ներքաղաքական զարգացումներում և իրենց հիմնական նպատակ էին հռչակել Լիբանանից դուրս իսլամի «քննադատների» հատկապես Իսրայելի և Արևմուտքի դեմ պայքարը:

2003թ. ԱՄՆ-ի՝ Իրաք ներխուժումից հետո, լիբանանյան իսլամականների համար առաջնահերթ դարձավ Իրաքում սուննի իսլամական խմբավորումներին ռազմական և նյութական աջակցության տրամադրումը: 2004թ. իրենց գործողություններն էլ ակտիվ համակարգված դարձնելու նպատակով լիբանանյան տարբեր սալաֆիական խմբավորումներ համախմբվեցին «Ջուդո Ալ-Համ» («Գամալուսի մարտիկներ») շարժման ներքո: Այն հիմնականում գործունեություն էր ծավալում Այն ալ-հիլվե պաղեստինյան փախստականների ճամբարում:

2007թ. մայիսին Լիբանանում կրկին նկատվեց սուննի իսլամական արմատականության խիստ ակտիվացում, ինչը կապված էր 2006թ-ից Նահր ալ-բաթրի պաղեստինյան փախստականների ճամբարում գործող «Իսլամական ֆաթհ» խմբավորման գործունեության հետ: Այն նպատակ էր հետապնդում դառնալ Լիբանանի ներքաղաքական կյանքի ակտիվ դերակատար՝ վայելելով տարածաշրջանային որևէ ուժի (տվյալ դեպքում՝ Սիրիայի)

աջակցությունը: Լիբանանյան բանակի և վերոշխյալ խմբավորման միջև շուրջ երեք ամիս շարունակվող զինված հակամարտության արդյունքում հուլիսի վերջին բանակին հաջողվեց պարտության մատնել «Իսլամական ֆախիհ»:

Բանակի հաղթանակն, անկասկած, ուժեղացրեց կառավարության վերահսկողությունն իսլամականների նկատմամբ: Մակայն լիբանանյան կառավարությունը, հատկապես առկա ազդեցիկ ընդդիմության պայմաններում, որ գլխավորում է շիական «Հիզբալլահ» շարժումը, ձգտում է խռատփել տունի համայնքի հետ հակասությունների սրումից: Հետևաբար այն ստիպված է վերահսկվող պայմաններում հանդուրժել իսլամական խմբավորումների գործունեությունը պաղեստինյան փախստականների ժամադրման մեթոդները: Հետևաբար այն ստիպված է վերահսկվող պայմաններում՝ եթե դրանք ուղղված չեն իշխանությունների դեմ և չեն խաթարում պետականության հիմքերը:

ՄԵԼԿՈՆՅԱՆ ՌՈՒԲԵՆ
Հայաստան
MELKONYAN RUBEN
Armenia
МЕЛКОНЯН РУБЕН
Армения

«20 ԴԱՍՍԿԱՐԳ» ԶՈՐԲԱՅՈՒՉԻ ԱՆՑԿԱՅՈՒՄԷ
ՀԱՆՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԹՈՒՐԻԶԱՅՈՒՄ

THE IMPLEMENTATION OF THE "20 POINT" MILITARY
DRAFT IN REPUBLICAN TURKEY

ПРОВЕДЕНИЕ ВОИНСКОГО ПРИЗЫВА "20 КЛАСС"
В РЕСПУБЛИКАНСКОЙ ТУРЦИИ

Առաջին համաշխարհային պատերազմի տարիներին և դրանից հետո Օսմանյան կայսրությունում ոչ մուսուլման քնակչության հանդեպ իրականացրած ցեղասպանությունների, կոտորածների հետևանքով մեծապես փոխվեց նաև այդ երկրի էթնիկ-կրոնական պատկերը: Չևակորված Թուրքիայի հանրապետությունը և որդեգրեց և շարունակեց ազգային-կրոնական փոքրամասնությունների հանդեպ անհամադրժողական քաղաքականություն: Հանրապետական Թուրքիայի պատմության տարբեր ժամանակահատվածներում

արժանագրվել են պետականորեն և տարատեսակ «օրենքներով» սահմանված կրոնական, ազգային պատկանելության հիման վրա հալածանքներ, խտրականություններ, որոնք հանգեցրել են ազգային փոքրամասնությունների համար մի շարք բացասական հետևանքների՝ արտագաղթ, տնտեսական կյանքից բռնի հեռացում, հոգեկան, բարոյական խեղումներ և այլն:

Բազմապիսի հալածանքների մեջ առավել քիչ է արժարված կամ զրեթե անտեսված է 1941թ. (շատ տարբեր աղբյուրների մասյիս 1-15-ը) բուրքական պետության կողմից երկրի ոչ մուսուլման քնակչիների հանդեպ կիրառված, այսպես կոչված, «20 դասակարգ» զինակոչը: Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի թե՛ ժամանակաշրջանում բուրքական իշխանությունները հապուկ հայտարարելով գորակոչ՝ 20 դասակարգի համաձայն «ծառայության» են տարել փոքրամասնությունների՝ հայերի, հույների, հրեաների չափահաս՝ 18-60 տարեկան տղամարդկանց: Զորակոչվել են առանց խտրականության բոլորը, նույնիսկ նրանք ովքեր նոր էին վերադարձել զինծառայությունից, հաշմանդամ էին կամ՝ հիվանդ:

1. Այս «20 դասակարգ» գորակոչի առանձնահատկությունն այն էր, որ դա կիրառվում էր բացառապես ոչ մուսուլման քաղաքացիների նկատմամբ: Կարևոր նրբերանգներից է այն, որ գորակոչի մասին նախօրոք չի հայտարարվել, այլ կատարվել է հսպենս:

2. Թուրքական մի շարք աղբյուրներ շեշտում են, որ գորակոչի շրջումը նախագծվել է վերին աստիճանի քնակչությունում և հատուկ ջանքեր է գործադրվել, որ այդ որոշման մասին տեղեկության արտահոսք չլիներ: Ոստիկանությունը հանկարծակի մտնելով աշխատավայրեր, տներ ստուգել է անձնագրերը և եթե հաստատվել է, որ ոչ մուսուլման են անմիջապես տարել են:

3. Այս գորակոչ կոչված երևույթի ամենակարևոր կողմերից է այն, որ զինակոչված ոչ մուսուլման տղամարդիկ, շատ էության, զինվոր չէին. նմա նրանց չի տրվել զենք, զինվորական կրթություն, զինվորական համազգեստ: Այդ «զինվորները» գորակոչվելուց հետո ենթարկվում էին ոչ թե Թուրքիայի պաշտպանության նախարարությանը, այլ հասարակական աշխատանքների նախարարությանը: Այդ անգե՛ն «զինվորներին» աշխատեցնում էին տարատեսակ շինարարություններում:

4. Սակայն հիշարժան է հատկապես այն հանգամանքը, որ երեք ոչ մուսուլման փոքրամասնություններից բուրքական պետությունը նույն վերաբերմունքը ցույց չէր տալիս և դա վկայված է տարբեր աղբյուրներում: Այսպես, ճշվում է, որ եթե հույները և հրեաները իրենց «ծառայությունը» անցկացնում էին բանակի աշխատանքային գունարտակներում որպես քանվոր, օդանավակայանների

շինարարություններում, ապա հայերը գերազանցապես հասարակական աշխատանքների ոլորտում: Սա էլ, ըստ տարբեր աղբյուրների, կապված էր «20-րդ դարի սկզբին տեղի ունեցած դեպքերի պատճառով հայերի հանդեպ վատատրյուն չստանելու հետ»:

5. Չորակոչված ոչ մուսուլմանները հիմնականում տեղափոխվել էին երկրի արևելյան շրջաններում գտնվող ճամբարներում, որ պայմանների չափազանց վատ լինելու հետևանքով տարածված էին հիվանդություններ, որոնք էլ դարձան նրանցից շատերի մահվան, հաշվելու պատճառներ: Չնայած պաշտոնական թվեր չկան մահացածների մասին, սակայն ականատես-վերապրողների և որոշ աղբյուրների համաձայն այդ թիվը քափական մեծ է եղել:

6. Չափազանց կարևոր և ուշագրավ մի փաստի ենք համոզվում աղբյուրներից մեկում, համաձայն որի ոչ մուսուլմանների հետ միասին «գինձառայության» են տարել մահ կրոնափոխ հայերին: Այս փաստը ինքնին խոսում ապացույց է, որ «20 դասակարգ» գորակոչը ունեցել է հստակ էրենի երանգ և մույմիսկ բռնի իլլամացված հայերը բուրքական իշխանությունների համար եղել են վտանգի աղբյուր: Սա մահ ջույց է տալիս, որ պետական կառույցները հայերի իլլամացման գործընթացի հենց սկզբից նրանց պահում են ուշադրության կենտրոնում և վերահսկում նրանց շրջանում տեղի ունեցող գործընթացները, և, ի վերջո, նրանց իրականում չեն համարում մուսուլման:

7. Խոսելով «20 դասակարգ» զինակոչի պատճառների և նպատակների մասին՝ պետք է նշել, որ սակավաթիվ աղբյուրները և ականատես-վերապրողների պատմածները գալիս են հաստատելու այն, որ դա էրենի գառն էր՝ դրան ամացցյալ այլ նպատակներով: Որպես սրա կարևոր պատճառներից է համարվում Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի տարիներին Քուրդիայի տարօրինակ «չեզոքությունը» և հարձար պահի պատերազմի մեջ մտնելով՝ պանթյուրքիստական նպատակներ հետապնդելու հանգամանքը: Եվ այս պայմաններում բուրքական իշխանությունները՝ պատրաստվելով հնարավոր պատերազմի նախօրոք չեզոքացրել են «5-րդ շարայում» համարվող ազգային փոքրամասնություններին:

8. Տարբեր աղբյուրներ նշում են մահ, որ այս զորակոչով պետությունը նպատակ է ունեցել մահ որոշ ժամանակով ոչ մուսուլմաններին հեռացնել առևտրի ոլորտից, որտեղ նրանք յուր ղիրքեր ունեին և դրանով թուլացնել նրանց: Եվ իրոք, «20 դասակարգ» գորակոչի դադարեցումից (1942թ. հուլիսի 27) քիչ անց՝ նոյեմբերի 11-ին, ընդունվեց «Ունեցվածքի հարկի» մասին օրենքը, որը հզոր հարված էր ազգային փոքրամասնությունների դեմ:

ՄԵՐՉԱՎՈՐ ԱՐԵՎԵԼԸ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ
ՀԱՐԱՔԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
THE MIDDLE EAST: INTERNATIONAL RELATIONS
БЛИЖНИЙ ВОСТОК: МЕЖДУНАРОДНЫЕ
ОТНОШЕНИЯ

ՄԱԻԼԱՆ ԲԵՆԻԱՄԻՆ
Հայաստան
MAILYAN BENIAMIN
Armenia
МАИЛЯН БЕНИАМИН
Армения

«ՍՈՉԻԻ ԽՆԴԻՐԸ» (ՏՄԱՐԵՔԱՅԻՆ ՀԱՎԱՍՏԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆ
ԿՈՎԿԱՍԻ ՄԵՐՉՍԵՎՃՈՎԱՅԻՆ ՇՐՋԱՆՈՒՄ 1918 Թ.
ՀՈՒԼԻՍ – 1920 Թ. ՄԱՅԻՍ)

“THE PROBLEM OF SOCHI”
(TERRITORIAL CONFLICT ON THE BLACK SEA COAST IN
JULY 1918 - MAY 1920)

“СОЧИНСКИЙ ВОПРОС”
(ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЙ КОНФЛИКТ НА ЧЕРНОМОРСКОМ
ПОБЕРЕЖЬЕ КАВКАЗА
В ИЮЛЕ 1918 - МАЕ 1920 ГГ.)

События 1917 года в России взорвали и без того неустойчивую и нестабильную государственно-административную структуру кавказского региона, что повлекло за собой всеобщий кризис в национальной, социальной, экономической, конфессиональной и других сферах. Национальный Совет Грузии, имея серьезные гарантии от германского верховного командования, провозгласил независимость своей страны. Германская сторона поддержала намерение грузинского правительства включить в состав своей республики Сухумский округ. В июне 1918 г. в Абхазии были

направлены регулярные грузинские части. В первой декаде июля соседний Сочинский округ также оказался под их контролем. По грузинской версии, продвижение в глубь Черноморской губернии диктовалось необходимостью восстановления прерванного продовольственного снабжения Грузии.

Правительство Грузии решило вступить в переговоры на предмет отказа белых от пригизаний на эту территорию. В конце сентября 1918 г. в Екатериноляре состоялся переговоры с участием представителей командования Добровольческой армии, краевого кубанского правительства и Республики Грузия. Отказавшись обсуждать судьбу Абхазии, грузинская сторона заострила внимание на территориях севернее Гагр. Она предлагала Сочинский округ временно оставить за Грузией. Стороны разошлись так и не придя к согласию.

Твердость грузинской позиции можно объяснить, во-первых, именно обстоятельством германской поддержки, а также, во-вторых, для Грузии Сочинский округ имел громадное значение в смысле зоны, отделявшей от территорий подконтрольных Добровольческой армии Сухумский округ. Грузинская сторона опасалась, что непосредственное соседство района, подчинённого белым, с Сухумским округом может повлиять на отделение Абхазии от Грузии. В начале октября грузинское правительство решило ни в коем случае не уступать Сочинский округ, вплоть до вооруженной борьбы. Между Белым движением и Грузией началось состояние войны, которое, впрочем, долгое время не выливалось в форму вооружённых столкновений.

Законодательному присоединению Сочинского округа к Грузии помешали, возможно, форс-мажорные обстоятельства. В середине декабря 1918 г. разразился вооруженный конфликт между Грузией и Арменией. Правительство Грузии намеревалось перебросить сочинский отряд своих войск на армяно-грузинский фронт, но опасалось радикальных действий со стороны Добровольческой армии. Оказавшись в затруднительном положении, грузинская сторона обратилась за помощью к прибывшей в Грузию Британской военной миссии. Англичане предложили нейтрализовать спорный регион и передать его под власть местного земского самоуправления. Грузинские войска в округе предполагалось заменить отрядом британских солдат. Идея превратить Сочинский округ в "буфер", обернулась конфузом. Стремясь избежать интернационализации "сочинского вопроса", А. И. Деникин отдал приказ своим частям выдвинуться вперед и, не вступая в бой с

грузинами, занять ту часть территории округа, где должны были расположиться английские пикеты. После прекращения военных действий между Грузией и Арменией, грузинское правительство в январе 1919 г. потребовало от белых отойти на прежнюю линию раздела. Британские генералы предлагали Деникину "компромиссное" решение – введение русской администрации в Сочинском округе, но с грузинскими гарнизонами. Но получили категорический отказ.

Повторяющиеся грабежи и насилия чинимые некоторыми грузинскими солдатами в армянском селении Верхнее Лоо вызвали вооруженное сопротивление. Власти выслали отряд войск для подавления якобы вспыхнувшего "восстания". Этим событием воспользовалось белое командование. В результате молниеносной военной кампании округ в первой декаде февраля 1919 г. перешел под контроль ВСЮР. Деникин отказался выполнить требование англичан об отводе своих войск на прежние позиции под предлогом, что возвращение грузинской армии в Сочинский округ приведет к возобновлению репрессий в отношении местного населения.

Прибывшая для участия в Парижской конференции грузинская делегация в марте 1919 г. распространила заявление, в котором требовала признать северо-западной границей Грузии реку Макопсе, что находится в 14 км к югу от Туапсе. В Сочинском округе действовали партизанские группы капитана Г. Э. Учадзе (район Сочи – Дагомыс) и Г. Долбая (зона Адлера), конечной целью которых было возвращение региона под власть правительства Грузии.

Для руководства Грузии вопрос о том, кто именно победит в российской гражданской войне – красные или белые – был не столь важен, как вопрос о защите независимости своей страны. Правительство Грузии проводило самостоятельную рациональную политику, целью которой было обеспечить строительство национального государства и его безопасность. Мысль о возможности создания "буферных" республик против белой армии – в случае ее победы над Советами – и против Советов – в случае их победы над белой армией – прельщала грузинское руководство, которое стремилось отторгнуться от России, как "белой", так и "красной". С этой целью грузинские лидеры выдавали политические авансы кавказским горцам и кубанским "самостийникам". Официальный Тифлис в отношении Сочинского округа постоянно вёл двойную игру. Когда представители российской партии эсеров создали Комитет Освобождения Черноморья (КОЧ), который намеревался свергнуть власть белых в Сочинском округе и образовать там "демократическую республику", грузинская сторона выделила ему денежную субсидию и

вооружение. В конце января 1920 г. силы КОЧа (г. н. "зелёные"), базировавшиеся в районе Гагр, воспользовавшись поражением ВСЮР на советском фронте, внезапно атаковали белых на р. Псоу. Отряды КОЧа вступили в Сочи, но не надолго. Красная армия овладела округом в первых числах мая 1920 года.

7 мая 1920 года в Москве был подписан "договор о мире" между РСФСР и Грузией. Статья 4-я этого документа определяла территориальный состав Республики Грузия. Её северо-западные пределы включали только Сухумский округ. Этим актом, наконец, была поставлена точка в затянувшемся территориальном споре, вызванном распадом Российской империи.

ԿՈՐԻՄԱԶՅԱՆ ՀՈՒՓՈՒՄԵ
Հայաստանի
KORKHMAZYAN HRIPSIME
Armenia
КОРХМАЗЯН РИПСИМЕ
Армения

ՊՈՒՐԹԻՎ ԵՎ ԻՏԱԼԻՎ. ՓՈՆԷՆՐԱՊԵՐՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՈՐՈՇ ԱՌԱՆՉՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ (1938-1941թթ.)

TURKEY AND ITALY: CERTAIN FEATURES
OF RELATIONSHIPS (1938-1941)

ТУРЦИЯ И ИТАЛИЯ: НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ
ВЗАИМООТНОШЕНИЙ (1938-1941ГГ.)

Турецкая политика кануна и периода второй мировой войны отличалась исключительной расчетливостью, осторожностью и предусмотрительностью. Это прежде всего касается взаимоотношений Турции с крупнейшими мировыми державами и созданными ими блоками. К началу второй мировой войны Турция сделала выбор в пользу западных держав и 19 октября 1939 года подписала с Англией и Францией союзный договор.

Что касается итало-турецких отношений, то вне зависимости от колебаний и перемен в политике Италии – первоначально (с середины 20-х годов и до второй половины 30-х) связанной с Англией, а концу 30-х ставшей союзницей Германии, заключив с ней 22 мая 1939г. договор, известный как Стальной пакт, - они неизменно носили очевидно враждебный характер.

Проводимый Муссолини политический курс был откровенно агрессивным и амбициозным. Претензии Германии и Италии на Балканах, которые признавались "зоной турецкой безопасности", непосредственно затрагивали внешнеполитические интересы Турции и могли привести к нарушению ее территориальной неприкосновенности.

Угрожающие заявления Муссолини о том, что "исторические цели Италии лежат в Азии и Африке", сопровождавшиеся перевооружением и укреплением Додеканезских островов, расположенных в непосредственной близости от Турции, вызвали ее опасения относительно дальнейшего развития событий. С другой стороны, активная балканская политика Турции и другие шаги турецкого правительства, направленные на предотвращение агрессии в регионе, в свою очередь усиливали и обостряли напряженность в турецко-итальянских отношениях.

Захват Эфиопии, затем Албании и вступление в войну против Франции вызвали у Турции все больший страх перед следующими акциями итальянского правительства и играли значительную роль в корректировке ее политического курса.

Враждебные отношения между Италией и Турцией характеризовались германскими дипломатами как "непримиримый итало-турецкий антагонизм", на основании которого с начала войны общественное мнение в Турции склонялось в пользу победы Англии. "Турецко-итальянские отношения таковы, что попытка угрозы со стороны итальянцев приведет к результату, противоположному желаемому. Как известно, Турция рассматривает Италию как наследственного врага и, несмотря на неблагоприятное положение, не задумается ни на минуту вступить в войну с Италией, если того требуют ее интересы." А из Рима германский посол рекомендовал не предлагать Италии делать Турции заверения, так как дуче "не хочет связывать себе руки в отношении Турции." Так что Германия, стремившейся в этот период не допустить участия Турции в войне, временами приходилось сдерживать опасную для нее активность своего союзника - Италии. Одновременно она оказывала давление на турецкое правительство, разъясняя, что даже разрыв отношений с Италией означал бы для Турции войну, где на стороне Италии неизменно находится Германия.

Радикальное изменение военно-политической ситуации весной-летом 1941 года привело и к значительным переменам в политическом курсе Турции.

ԳՅՈՒՆ ԶԵԼԻՎԱ ԻՆԱՆՉ
Կիպրոս
GÜL ZELİHA İNANÇ
Cyprus
ГЮЛЬ ЗЕЛИХА ИНАНЧ
Кипр

ՊԱՏՍՈՒՄ ԵՆ ԴԻՎԱՆԱԳԵՏՆԵՐԸ ԱԶԳԱՅՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԱՐՏԱՀԱՅՏՈՒՄՆԵՐԸ
ԵՎ ԹՈՒՐԻՔԻԱՅԻ ԱՐՏԱԶԵՐՆ ԶԱՂԱԶԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

NARRATIVES OF DIPLOMATS: REPRESENTATIONS OF
NATIONALISM
AND TURKISH FOREIGN POLICY

РАССКАЗЫВАЮТ ДИПЛОМАТЫ: ПРОЯВЛЕНИЯ
НАЦИОНАЛИЗМА
И ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА ТУРЦИИ

Although the literature on elite forms of Turkish nationalism is vast, insufficient attention has yet been paid to the role of diplomats in the formation and practice of this nationalism. The reasons for this neglect are twofold: In the first place, Foreign policy is assumed to be nationalistic by nature, and so the nationalistic character of foreign policies is usually taken for granted. Secondly, diplomats are bureaucrats who are assumed to be practitioners only with limited input in the foreign policy process, in other words, their role is to implement, but not to create, foreign policy. However, it is argued that sometimes diplomats can end up being chefs of the national dish as much as the waiters in the restaurant. This essay is a preliminary attempt to place the role of diplomats within a comparative context in relation to the practice of Turkish nationalism, particularly in Cyprus and Iraq during the period 1970's – 1990's. Through an analysis of a series of interviews conducted with the Turkish ambassadors who served in Cyprus and Iraq during this specific time period, two main themes emerge. One is the changing and continuing natures of Turkish nationalism throughout the period in question; the other is the implementation and the practice of nationalism in foreign policy by a diverse range of bureaucratic characters, some of whom were considered appropriate to meet the challenges of change and/or continuity.

Turkish diplomats were the original pioneers of cultural Westernization with all its benefits up until the mid-19th century, when they shifted their attention from the Empire to the national state structure, as both bureaucratic cadres and practitioners of nationalism, in the process of

building the Turkish nation-state. The main feature distinguishing them from other bureaucratic elites was the paradoxical mission they assumed in the overlapping historical phases of Westernization, the perpetuation of the Empire, and the building of the nation-state. Paper also questions what mission the Foreign Service as an institution, having produced a discourse in the nation-building process, assumes in the Turkish adventure of Westernization, modernization, Europeanization, or whatever label should be attached to it, in light of the various historical experiences of Turkish democracy, and where it stands in the making of foreign policy today.

ԻՍԿԱՆԴԱՐՅԱՆ ԳՈՀԱՐ
Հայաստան
ISKANDARYAN GOHAR
Armenia
ИСКАНДАРЯН ГОАР
Армения

ՀԱՅ-ԻՐԱՆԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՆԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՉԵՆՔԵՐԵՐՈՒՄԻՑ ՀԵՏՈ

ARMENIAN-IRANIAN ECONOMIC RELATIONS SINCE THE
INDEPENDENCE OF ARMENIA

АРМЯНО-ИРАНСКИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ
ПОСЛЕ ПРИОБРЕТЕНИЯ НЕЗАВИСИМОСТИ
РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

Հայաստան-Իրան տնտեսական հարաբերությունները զարգանում են արդյունավետ և դինամիկ ուղիով:

1990-ական թվականներին Հայաստանի արտաքին տնտեսական կապերի մեջ Իրանը գրավում էր երկրորդ տեղը՝ զիջելով միայն Ռուսաստանին: 1994թ. համեմատությամբ, երկու երկրների միջև սարքանշարյանառությունն ավելացավ երեք անգամ և անցավ տարեկան 200 մլն դոլարի սանդղակը: Դրան նպաստեց այն հանգամանքը, որ 1995թ. ՀՀ-ի և ԻԻՀ-ի միջև ստորագրվեց համաձայնագիր առևտրատնտեսական համագործակցության վերաբերյալ: Համաձայնագրի 1-ին կետով նախատեսվում էր փոխշահավետության հիման վրա՝ յուրաքանչյուր երկրի օրենսդրության շրջանակներում զարգացնել երկարաժամկետ առևտրատնտեսական

համագործակցություն: 2-րդ հողվածով հիմնականում ուշադրություն պետք է դարձվեր անտրատնտեսական, ֆինանսավարկային քաղաքականության, բանկային գործունեության, արդյունաբերության, տրանսպորտի և կապի, գյուղատնտեսության, շինարարության ու ճարտարապետության, տուրիզմի բնագավառների վրա: 3-րդ կետով միայնակ պետք է տրամադրվեր ստավկազույն բարենպաստության ռեժիմ անտրատնտեսական հարաբերությունների գծով:

Սակայն երկու երկրների միջև տնտեսական հարաբերությունները չեն սահմանափակվում միայն անտրային փոխհարաբերություններով և շատ հաճախ ընդգրկում են ավելի լայնմասկալ ծրագրեր: Դրանց օրինակ կարող է համդիսանալ 1997 շահագործման հանձնված բարձրավորտ էլեկտրահաղորդման գծեր: Բացի այդ, Արաքս գետի վրա մայխտեովում է իրականացնել հիդրոէլեկտրակայանի կառուցման աշխատանքներ: 1997-ից սկսած շարունակվում են էլեկտրամերգիայի փոխշահավետ սեզոնային փոխանակումները: 2001թ. դեկտեմբերից շահագործման հանձնվեց Ազարակի փոխանցատիչ կայանը, որն ամենաբարձր հզորություն ունի Անդրկովկասում:

2006թ. հուլիսի 5-ին ՀՀ նախագահն աշխատանքային այցով ժամանեց ԻԻՀ, որի հիմնական նպատակն էր հստակեցում մտցնել միջտնտեսական հարաբերություններում՝ հատկապես էներգետիկայի ոլորտում՝ հայ-իրանական գազատարի, երրորդ բարձրավորտ էլեկտրահաղորդման գծի, ինչպես նաև այլընտրանքային ճանապարհի կառուցման բնագավառում:

2007թ. մարտի 19-ին, ի վերջո, բացվեց հայ-իրանական գազատարի առաջին հատվածը, որն անցնում է Մեղրի-Քաջարան գծով, այն ունի 140 կմ երկարություն և որի կառուցման վրա ծախսվել է առավել քան 120 մլն դոլար, տարեկան 1մլրդ մ³ գազ կփոխադրի Հայաստան: Առաջիկա տարիներին դրա ծավալը հինգ անգամով կավելանա: Գազամուղի երկրորդ հատվածը՝ Քաջարան, Սփինան, Ջերմուկ, Արարատ գծով, որն ընդգրկում է 150 կմ, խողովակի տրամագիծը 700 մմ է, կառուցվում է իրանական «Սանիր» ընկերության կողմից, շահագործման կհանձնվի 2008թ.-ին:

Ըստ պայմանավորվածության սկզբնական շրջանում Իրանը Հայաստանին կմատակարարի տարեկան 1,1 մլրդ մ³ քնական գազ, իսկ 2019թ-ից սկսած՝ 2,3 մլրդ մլրդ մ³: Ընդհանուր հաշվարկով, 20 տարվա ընթացքում, Իրանը Հայաստանին կմատակարարի 36 մլրդ մ³ քնական գազ, որի դիմաց կստանա էլեկտրաէներգիա: 1 մ³ գազի դիմաց ՀՀ-ն ԻԻՀ-ին պետք է տրամադրի 3 կվտ էներգիա: Այսօր արդեն բնմարկվում է գազի հետ կապված նոր ծրագիր: Կոլմերը գտնում են, որ ապագայում անհրաժեշտ կլինի կառուցել գազամուղի երկրորդ խողովակաշարը:

Գազամուղի բացման օրը երկու նախագահները ստորագրեցին միջպետական համաձայնագիր Արաքս գետի ափին երկու ՀԷԿ կառուցելու վերաբերյալ: Կայաններից յուրաքանչյուրի հզորությունը կկազմի 140 մվտ: ՀԷԿ-երի կառուցման ծրագիրը սկսվել է 2007թ.-ից և կավարտվի 6 տարվա ընթացքում: Բանակցություններ են ընթանում նաև երրորդ բարձրավորտ էլեկտրահաղորդման գիծ կառուցելու ուղղությամբ:

2007թ. ապրիլի 5-ին ՀՀ կառավարությունը Կապի և տրանսպորտի նախարարությանը հատկացրեց 1,863 մլրդ դրամ (\$5.1 մլն) կառուցելու Իրան-Հայաստան այլընտրանքային ճանապարհ, որն անցնում է Մեղրի-Շվանդիճո-Աերիշեն-Մավ-Կապան գծով, այսինքն փորձ է արվում խուսափել Կապան-Քաջարան ղովարանցանքի ճանապարհից:

Բավականին ակտիվ ըննարկումներ են ընթանում նաև Հայաստանի տնտեսական նախաձեռնված քննարկման գործարան, ինչպես նաև Հայաստան-Իրան երկաթգիծ կառուցելու վերաբերյալ:

Հայաստանի և Իրանի միջև այսօր քաղաքական, տնտեսական, գիտամշակութային հարաբերությունները գտնվում են կայուն զարգացման փուլում, որն ամեն օր արձանագրում է նորանոր վերելքներ: Երկուստեք հարաբերությունները խարսխված են կայուն, հավասարակշռված հիմքի վրա և զարգանում են բարենպաստ, անկեղծության, վստահության և կառուցողական ոգով:

ՍՄԱՎԵԼՅԱՆ ԿԱՐԻՆԵ
Հայաստան
SAMVELYAN KARINE
Armenia
САМВЕЛЯН КАРИНЕ
Армения

ԻՐԱՆ-ԻՐԱԿԵԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԱՐԴԻ ՓՈՒՈՒՄ

CONTEMPORARY PHASE OF IRAN-IRAQ RELATIONS

ИРАНО-ИРАКСКИЕ ОТНОШЕНИЯ НА
СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Իրան-իրաքյան հարաբերությունների պատմական գնահատականը մինչև վերջերս հանգուցալուծված էր 1980-1988թթ. Իրան-իրաքյան պատերազմի վերլուծություններով, քաղաքական

գնահատականներով: Երկու երկրների համար այդ պատերազմի գնահատականը մեկն է՝ “անիմաստ”: Եվ եթե խաղաղասիրական ուժերի ջանքերը նպատակատարված էին հաշտության եզեր գտնելուն, ապա մարդկային զոհեր կրած թագմաթիվ ընտանիքները միջանց տեսնում են հավերժական թշնամու ճամբարում, ինչը հոգեբանորեն հասկանալի է:

2008թ. մարտի սկիզբը դարձավ շրջադարձային այդ երկու երկրների միջև հարաբերություններում: Փաստորեն Իրանում 1979թ. “խլամական հեղափոխությունից” հետո իրան-իրաքյան հարաբերությունների բշնամական սառույցը կտրվեց, ինչը նշանավորվեց Իրանի նախագահ Մահմուդ Ահմադինեջադի երկօրյա այցով Իրաք: Դա վերջին երեսուն տարիների ընթացքում առաջին նման այցելությունն էր: Այդ այցելության գնահատականները հետաքրքիր են՝ “Ահմադինեջադն այցելեց իր նախկին բշնամիներին”, “Չեոք բերեց երկրորդ տուն և նոր էջ բացեց իրան-իրաքյան հարաբերությունների պատմության մեջ”, Իրանն Իրաքում հանդես է գալիս “ավագ եղբոր” կերպարով և այլն: Այցելության որոշ մանրամասներ բացատրվեցին պոպուլիզմով հօգուտ Իրանի դիվանագիտության: Սակայն մի բան անժխտելի է, որ եթե փաստացի ձեռքբերումներն իրանա-իրաքյան երկկողմ հարաբերություններում ժամանակի քննությանը պետք է դիմագրավեն, ապա այսօրվա նախադրյալները հույս են ներշնչում:

Իրաքի և Իրանի համար արդի փուլում բնորոշ են ոչ միայն երկկողմ հարաբերությունները, այլ եռակողմ, նկատի ունենալով ԱՄՆ-ին և նրա դերակատարումը: Չափազանցված է նաև այն տեսակետը, թե Վաշինգտոնի փոխարեն Թեհրանն առաջարկեց իր ծառայությունը: Այս փոխադարձ հարաբերությունները նուրբ են և խորքային, պետք է դիտելն այդ երկրների հասարակական-քաղաքական և տնտեսական համատեքստում: Հավասարության նշաններն անտեղի են և չիմնավորված:

Իրանի դեկավարության դիվանագիտական դիրքորոշումից անմասն չէ Իրան-ԱՄՆ-Իրաք եռակողմ, թվով չորրորդ հանդիպումից առաջ նման նախաձեռնության իրականացումը, ինչպիսին նախագահի այցն էր, տեղափոխելով 2008թ. սկզբին նախատեսված բանակցությունների ժամկետը:

Պետք է նկատի ունենալ նաև ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի գործունեությունը այս երկրներում: Բաղադրը և ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդը և մեկ տարով երկարածօղ են թագմազ ուժերի մանդատն Իրաքում: Որպես ՄԱԿ-ի անդամ պետություն Իրանն իր պարտավորություններն ունի, որոնք վերաբերվում են իր սեփական երկրին և իր վարած քաղաքականությանը:

Իրաքում հարձակումները շիա և սուննի համայնքների միջև զանգվածային բնույթ են կրում: Սպազիոդ դրական տեղաշարժերն Իրաքի և Իրանի հարաբերություններում, եթե զրանցվելու լինեն, ապա դրանք կնպաստեն նաև Իրաքի ներսում քաղաքական իրադրության կարգավորմանը:

Ուշադրության արժանի են նախատեսված համատեղ անելիքները՝ զրոսաշրջության զարգացում, Բաղդադի ենթակառուցվածքային վերականգնում, համակարգող խորհրդի ստեղծում, ֆինանսավորման ապահովում, կոմունիկացիոն, ճանապարհային տնտեսության ապահովում, մշակութային կենտրոնի կառուցում և արդարում, ապահովելով համայնքների սպասարկման ոլորտը:

Իրաքի նախագահ Ջալալ թալաբանու և Իրանի նախագահ Ահմադինեջադի բանակցությունների հիմքում այն համոզումն էր, որ տարածաշրջանում ռազմական անապահով խնդիրներ լուծելու տարբերակն իրեն սպառել է և անարդյունավետ է: Եվ սա այն պայմաններում, երբ աներիկյան քաղաքակրթությունը Իրաքում ձախողված է, աներիկա-իրաքյան հակամարտության արդյունքում քայքայված, անհամգիստ ու ջլատված Իրաքն է:

**ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ ԱՂԱՎՆԻ
Հայաստան
HARUTYUNYAN AGHAVNI
Armenia
АРУТЮНЯН АГАВНИ
Армения**

**ՉԻՆ-ՍԱՌՈՂՅԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ
ՍԿՍԱՏ 1980-ԱՂԱՆՆԵՐԻՑ**

**THE DEVELOPMENT OF SINO-SAUDESE RELATIONS
SINCE 1980-S**

**РАЗВИТИЕ КИТАЙСКО-САУДОВСКИХ ОТНОШЕНИЙ
НАЧИНАЯ С 1980-Х ГОДОВ**

Նախքան Սաուդյան Արաբիայի հետ 1990թ. դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատումը սաուդա-չինական կապերը գործնականում կրում էին ոչ պաշտոնական բնույթ: Սաուդյան Արաբիան ՉժՀ-ի նկատմամբ նախապատվությունը տալիս էր Թայվանին՝ հետ դիվանագիտական և առևտրային սերտ հարաբերություններին:

Սաուդյա-չինական համագործակցությունը սկիզբ առավ 1980-ականների կեսերից, երբ 1985թ. հունիսին ՉԺՀ-ը Սաուդյան Արաբիային որոշ զինատեսակներ փոխանցեց, իսկ 1991թ. օգոստոսյան ցուցաբերեց վերջինիս՝ «CSS-2» կրթիմների կենսաբանական մարտագլխիկների կատարելագործման գործում, որից հետո բազավորությունը Չինաստանին սկսեց դիտել իբրև իր ռազմական ձեռքբերումների այլընտրանքային աղբյուրի:

Սաուդյա-չինական հարաբերություններում ջերմացում նկատվեց 1988թ., երբ Ռիյադի ու Պեկինի միջև երկու երկրներում առևտրային գրասենյակների բացման վերաբերյալ «վոլտընձնման» հուշագիր» ստորագրվեց:

1990թ. Ռիյադի և Պեկինի միջև հաստատվեցին դիվանագիտական հարաբերություններ, որից հետո Ռիյադը սահմանափակեց իր կապերը Թալվանի հետ: Հշալվի առնելով Չինաստանի աճող ազնեցությունն ափսոսանքով և համաշխարհային տնտեսության և քաղաքականության մեջ, Ռիյադը «տժի այդ նոր կենտրոնի» ուղղությամբ կողմնորոշվելու միտումներ դրսևորեց՝ սպառնալիցով հանդերձ իր ավանդական աներկված առևտրականությունը:

Իր հերթին, Պեկինը 1993թ.-ից սկսած նավթի ներկրողի կարգավիճակի անցնելով՝ ԱՄՆ-ի նավթարդյունահանող երկրների հետ հարաբերությունների զարգացումը դարձրեց դիվանագիտական և առաջնահերթություն և այդ երկրների շարքում կարևորելով Սաուդյան Արաբիայի յուրահատուկ տիրապետող դիրքերը, 1990-ականների վերջերից առավել ամրապնդեց վերջինիս հետ հարաբերությունները:

1998թ. սաուդյան գաղափարացի արքայազն Աբդուլազիզը այցելեց Չինաստան, որի շրջանակներում չին-սաուդյան նավթավերամշակող հսկա գործարանի համատեղ կառուցման և ՉԺՀ սաուդյան նավթի առաքման վերաբերյալ գործարք կնքվեց: ՉԺՀ սաուդյան նավթաարձան աճի արդյունքում նվազեց սաուդյան նավթի արտահանումն ԱՄՆ:

Ռիյադի հետ ռազմավարական հարաբերություններ զարգացնելու Պեկինի ջանքերը նոր փուլ մտան 1999թ. սեպտեմբերին ՉԺՀ նախագահ Չիան Չեմինի՝ Սաուդյան Արաբիա կատարած այցից հետո, որի շրջանակներում չինացի ու սաուդյան առաջնորդները նավթային համագործակցության պայմանագրի ստորագրեցին՝ ամրագրելով երկու երկրների միջև «ռազմավարական նավթային համագործակցությունը»:

2001թ. «սեպտեմբերի 11»-ից հետո ԱՄՆ-Սաուդյան Արաբիա հարաբերությունների սրման պայմաններում բազավորությունում նավթի ռեկորդային շահագործման հետևանքով կուտակված հսկայական հեղուկի արտահանման անպակտելու նկատմամբ սաուդյաններն իրենց հայացքներն ուղղեցին դեպի Չինաստան: 2001թ. ՉԺՀ-ը

բազավորությունից ներկրեց 2 մլրդ. դոլարի նավթ, որն անհամեմատ քարձր ցուցանիշ էր 2000թ. 155 մլրդ. դոլարի համեմատությամբ: 2002թ. դրությամբ Սաուդյան Արաբիան դարձավ Չինաստան ներմուծող անմշակ նավթի համար առաջին մատակարարը:

2004թ. Չինաստանի Ազգային Նավթարհիական Ընկերությունը (SINOPEC)՝ ձեռք բերեց Սաուդյան Արաբիայի գազային պաշարների մշակման կոնցեսիաներից մեկը՝ 300 մլրդ. դոլար ներդրում կատարելով Սաուդյան Արաբիայի Ռուբ ալ-Խալի անավատի՝ Լավար բնական գազահորում:

2005թ. հուլիսին սաուդյան ARAMCO-ն՝ SINOPEC-ի և ամերիկյան Exxon Mobil-ի հետ համագործակցության շրջանակներում 3.5 մլրդ. ԱՄՆ դոլարի ներդրում կատարեց Չինաստանի արևելյան Ֆուջիան նահանգի նավթազտման գործի զարգացման նախագծերում:

2006թ. հունվարին Սաուդյան թագավոր Աբդուլազիզ այցելեց ՉԺՀ, որի ընթացքում ստորագրվեց Լենթզիայի, առևտրի և օգտակար համաձեռնի դեպոզիտների դրոսումներում ներդրումների լայն շրջանակ ընդգրկող պայմանագիր: Գործարքի մանրամասները չրացահատկվեցին, և այն գնահատվեց իբրև ռազմավարական հարաբերությունների նոր «տոնիկ» և էներգետիկ համագործակցությունից բավական հեռու գնացող ոչ պաշտոնական «դաշինքին» ուղղված նախնական քայլ: Այն ասես օրինականացնում էր միաբևեռ միջազգային համակարգում Պեկինի՝ իբրև նոր «բևեռի» կարգավիճակը: Նշենք, որ Չինաստանն ու Սաուդյան Արաբիան կիսում են իրենց տնտեսությունները, սակայն ոչ իրենց քաղաքականությունները՝ ազատականացնելու և ԱՄՆ-ի գլոբալ տիրապետությունը սահմանափակելու բռնիանոր ցանկությունը:

2006թ. ապրիլին ՉԺՀ նախագահ Հու Չինտան փոխադարձ այց կատարեց Սաուդյան Արաբիա, որի ընթացքում բանակցություններ վարվեցին Լենթզետիկ նախագծերի շուրջ: Երկու երկրների միջև Լենթզետիկ համագործակցությունը պայմանավորված է ոչ միայն փոխադարձ տնտեսական շահերով, այլ Ռիյադի և Պեկինի որոշգրտած նոր ռազմավարությամբ, որի համաձայն կարևորվում են միաժամանակ տնտեսական ու քաղաքական նպատակները:

Ռիյադը դարձել է Արևմտյան Արևելքում և Ալթիկայում Չինաստանի առաջին առևտրային գործընկերը: Չինաստանը Սաուդյան Արաբիայից ներկրում կատարող չորրորդ և արտահանող հինգերորդ պետությունն է, իսկ Ռիյադը ՉԺՀ-ից ներկրող տասներորդ պետությունն է և նավթի մեծագույն մատակարարը: Երկու երկրների առևտրա-արդյունաբերական շրջանակների ներկայացուցիչները ձգտում են հաստատել ռազմավարական և գլոբալ բնույթի տնտեսական գործակցային կապեր՝ խորացնելով առևտրա-արդյունաբերական և ներդրումային դրոսի համագործակցությունը:

ԿՈՎԿԱՍԻ ՊԱՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ
THE HISTORY AND PHILOLOGY OF CAUCASUS
ИСТОРИЯ И ФИЛОЛОГИЯ КАВКАЗА

ԲԵՐԱԶԵ ԹԱՄԱԶ
Վրաստան
BERADZE TAMAZ
Georgia
БЕРАДЗЕ ТАМАЗ
Грузия

ՎՐԱՍՏԱՆԸ ԵՎ ՄԵՐՉԱՎՈՐ ԱՐԵՎԷԼԸՆ ԱՆՏԻԿ
ԺԱՄԱՆԱԿԱՇՐՁԱՆՈՒՄ ԵՎ ՄԶՆԱԳԱՐՈՒՄ

GEORGIA AND THE MIDDLE EAST IN THE ANTIC PERIOD
AND MIDDLE AGES

ГРУЗИЯ И БЛИЖНИЙ ВОСТОК В АНТИЧНОСТИ
И В СРЕДНЕВЕКОВЬЕ

South Caucasus may be considered as one of the geopolitical regions of Middle Asia in Antic period and Middle ages. During such a long period of history the leading countries of the Middle East played an important role in the South Caucasus countries, as well as in political and cultural-economical life of Georgia. South Caucasus geopolitically dissociated from the Middle East in the beginning of the XIX cc. when the largest part of the South Caucasus was occupied by Russian Empire.

The relationship between Georgia and Middle East in Antic period and Middle Ages may be divided as follows:

I - VI-IVcc B.C. Georgia – Middle East during the supremacy of Achaemenids

II - Georgia –Middle East in Hellenic period

III – I-VI – cc Georgia-Middle East - during the period of rival between Rome- Byzantium and Parthia -Persia.

IV – VII – X cc. Georgia – Middle East during the conflict between Byzantium and Arab Caliphate.

V - Georgia -Middle East in XIc and the 1st quarter of XIII c.
VI - Georgia –Middle East in XIII-XV cc. Genghiz Khan and Genghizidiz period.
VII – Georgia- Middle East in XVI-XVIII cc. during the rival between Ottoman Empire and Persia.

ՄՈՒՐՔՈՒՋԱԼԻԵՎ ՍԵՐԳԵՅ
Ռուսաստան
MURTUZALIEV SERGEI
Russia
МУРТУЗАЛИЕВ СЕРГЕЙ
Россия

ՔՐԻՍՏՈՆԵՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԱԾՄԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱԿԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՄԶՆԱԳԱՐՁԱՆ
ԴՎԱՏԱՆՈՒՄ

THE SPECIFICITY OF DISSEMINATION OF CHRISTIANITY
IN MEDIEVAL DAGESTAN

СПЕЦИФИКА РАСПРОСТРАНЕНИЯ ХРИСТИАНСТВА
В СРЕДНЕВЕКОВОМ ДАГЕСТАНЕ

Кавказ с давних времен находился на стыке как минимум трех миров: иранско-кавказского, кочевого и восточнославянского, на стыке различных цивилизаций, которые в общем виде часто определяют как Восточную и Западную цивилизации или исламскую и христианскую. В период средневековья (как и сегодня) Дагестан, в силу его особого геополитического положения, воспринимался как некая пограничная территория, как барьер и как мост между севером и югом, между Европой и Востоком.

Начиная с IV века из Византии через Армению и Грузию, а через их проповедников вплоть до XV века в Дагестан проникало христианство разных толков. В 313г., когда христианство принял албанский царь Урнайр, оно стало государственной религией в Кавказской Албании, куда входила и значительная часть Дагестана. Применительно к современной территории России можно констатировать, что христианизация Дагестана началась на шесть веков раньше, нежели в Киевской Руси.

Одновременно с византийскими миссионерами активную проповедь христианства в Прикаспии вели сирийские несториане. Позиции несторианства в Дагестане оставались достаточно прочными в течение еще нескольких веков. В то же время часть дагестанских и хазарских христиан сохраняла приверженность Алванской Григорианской Церкви, а к югу от Дербента, в древних алванских землях, григорианство было господствующим вероисповеданием, захватившим даже персидских колонистов и некоторые лезгинские племена.

Постоянное соперничество делало христианских миссионеров зависимыми от поддержки извне. Своего рода «метрополиями» являлись для монофизитов Южного Дагестана – григорианские общины Восточного Закавказья, для православных – Грузия, для католиков – итальянские колонии Крыма и Приазовья.

О широком распространении христианства среди дагестанских народов свидетельствуют многие письменные, археологические, эпиграфические, лексические, этнографические источники и памятники. Свидетельством активизации христианства в Прикаспии является и то, что к VIII веку в Кавказской Албании насчитывалось уже 12 епископов. В болгарских и гуниских землях в Дагестане христианство укрепилось в основном среди городских и высших слоев болгарской и гуниской знати.

Следующая специфика Дагестана состоит в том, что с конца VII - начала VIII в. идет процесс одновременного проникновения двух религий – с юга – ислама (арабские завоевания), а с запада – в горные аварские районы - христианства. Заметим, что конфессиональная палитра дополнялась зороастризм и иудаизмом. И после крещения у горцев сохранилось немало языческих обрядов и верований, а исповедуемое хазарами христианство было синкретичным и не отличалось строгим догматизмом.

Давление ислама нарастает и усиливается в Дагестане при постепенном сокращении влияния христианских конфессий, точнее толков: монофизитства (армяно-григорианского в VI-X вв.), диофизитства (с территории Грузии в X-XIV вв., а с середины X - XI вв. – православием), с XIV в. – и с католицизмом. В конце XIV – начале XV в. христианство фактически было «задавлено» исламом, который вплоть до настоящего времени остается господствующей религией в Дагестане.

В XVIII-XIX веках средневековый вектор распространения христианства с Юга (с Востока и Закавказья), после почти трехсотлетнего «перерыва», кардинально меняется на

противоположный – на Северный. Носителями новой «волны» христианства, при активной поддержке царского самодержавия, становятся переселенцы – русские, украинцы, армяне, грузины.

Дагестан является уникальным для России и мира геополитическим и геокультурным образованием, которое в связи с многообразием географических, этнических, социальных и конфессиональных особенностей может рассматриваться как мини-модель, как зеркало мира в миниатюре. Но «зеркало» это штучной работы. В общих рамках цивилизации оно отражает всю палитру специфики «Страны гор».

ՄԱՆԱԶԵ ՄԱՆԱՆԻ
Գրիգորյան
SANADZE MANANA
Georgia
САНАДЗЕ МАНАНА
Грузия

ԳՐԻԳՈՒ ԲԱԿՈՒՐԻԱՆԻՍԻ-ԶԵՆԻ ՍԵԳՄԱՆ ՄԱՆԻԷ

ON GRIGOL BAKURIANIS-DZE'S ORIGIN

О ПРОИСХОЖДЕНИИ ГРИГОЛА БАКУРИАНИС-ДЗЕ

All the researchers, who have ever questioned Grigol Bakurianis-dze's ethnicity – whether they considered it Georgian or Armenian – have unanimously agreed upon his origin from the province of Tao. Nobody has called into question that standpoint, which was first suggested by N. Marr. In fact, one cannot find any indications on his origin from Tao in the available sources. Having compared the sources with each other, we have come to the conclusion that Grigol belonged to the main branch of the renowned Georgian royal family of Parnavaziani-Khosrovianiani (Sassanidis). When the kingship of Kartli had been abolished, the family settled down in Kakheti. After one of its members, Nerse I, suspected Guaram the Young, the son of Stepanoz II of the Gorgasaliani's Klarjeti branch, on the throne of Kartli's *erismtavaris* in the 570s, Kakheti still remained the Bakuriani's patrimonial domain. Nerse I and his sons-Stepanoz, Adamase and Philip- are mentioned as the Bakuriani in the list of *erismtavaris* in Moktsevai Kartlisa. The Bakuriani were Kartli's *eristmavaris* till the 780s inclusive, when Ashot Bagrationi deprived them

of that honor. A Bakuriani, Grigol by name – in our opinion, the smallest son of Nerse II - relinquish his rights to the title of *Erisimtavari* of Kartli and content oneself with the rights to his family domain, Kakheti, after a lost battle with Ashot the Kuropalat in the 9th c. The revolted Donauri deprived Grigol's descendants of their sovereign rights to Kakheti in the early 830s. We suppose that the Bakuriani were still considered the nobles feudal family of Kakheti after that, though the sources pass it over in silence. About two centuries later, a Bakuriani, Grigol's father, was serving to Giorgi I and together with Prince Bagrat, went to Byzantium as a hostage of Emperor Basil. Information contained in *Petrisoni's Typikon* gives us some reason to surmise that Grigol Bakurianis-dze's brother-in-law (his sister's husband), Abas, was brother to King Aghsartan of Kakheti, which means Grigol's close filiations with the family of Kvirikian-Armenian Bagratuni-ruling in Georgia at the time.

We have also specially perused the last part of *Moktsevai Kartlisis*- the list of *erisimtavaris* – in this connection. The reading of the defective, obscure text is suggested as follows: "Then Nerse the Great and his sons: Philip, and Stepanoz, and Adarnere, and Guaram the Great Bakuriani, and the son of Bal/gh(a)dadi (Adarnase) and the sons of Adarnere: Stepanoz, and Ashot, and Guaram, the great *Eristavis*, lived".

ՅԱԿՈՒԲԱՆ ԱԵԹԱՆ
Հայաստան
HAKOBYAN ALEXAN
Armenia
АКОИЯН АЛЕКСАН
Армения

ՆՈՐԱՅԱՅ ՎԻՍԱԳԵՐ ՀԱՎԱՐԻԻ ՎԵՐՆԱՀՈՎՏԻՑ

NEW-FOUND INSCRIPTIONS FROM THE VALLEY
OF UPPER HAKARI

НОВОНАЙДЕННЫЕ НАДПИСИ ИЗ ВЕРХНЕГО БАССЕЙНА
АКАРИ

1. Հակարի գետի վերին առազանում, որը համապատասխանում է նրա Շալուայ, Հոչանց եւ Աղանոյ վտակների հովիտներին, հիմում տարածում էին Մեծ Հայքի Մլինիք նահանգի Աղսիեցք եւ Արցախ նահանգի Վայկունիք եւ Բերձոր գառառները: Քոչուոր էրնիկական

տարրերի ներքախանցումնից (ԺԸ դարի երկրորդ կես) երկուս ու կես դար անց այդ տարածքի վերստին հայաշումը դառնալու արդիւնքներից մէկը նորագոյն ժամանակների գիտութեանն անյայտ յուշարձանների անընդհատ յայտնաբերումն է հայ քննաչուրեան կողմից:

2. «Հանդէս անձօրեայ»-ի 1998 թ. տարեգրքում (տպագրում՝ 2000 թ.) լոյս տեսած յօդուածում մեր կողմից ներկայացուել էին Հակարիի վերնահովտի 5 քնակավայրերում գտնուած վիմագրերը. *Աղբախէրտ* (Աղանոյի վերնահովտում), *Միծենակաճար* եւ *Միլիկ* (նոյն գետի միջնահովտում), *Արախիշ* եւ *Արդրաձոր* կամ *Մայրեջրի վանք* (Շալուայ գետի Բախիշ վտակի ձախ եւ աջ ափերին): Սոյն գելոյցումն մէջ ներկայացուում են նորայայտ վիմագրեր *Աղուտահայքի* գիւղատեղիից (Աղանոյի վերնահովտում) եւ *Քաշաթաղի* շրջանի չորս վերաբնակեցուած գիւղերից՝ *Ուխտաձոր* եւ *Սպիտակաջուր* (Աղանոյի եւ Հոչանցի վերնահովտների միջեւ բարձրացող Եզնագոմերի սարահարթի արեւելեան եւ հիւսիսային փեշերին), *Չորձանք* (Շալուայի Վաղագոյ կամ Մաղդանց կոչուած վտակի միջին հովտում), *Գորթանիկ* (Շալուայի ստորին հոսանքի աջափնեայ ձորալանջին):

3. *Աղուտահայքի* գիւղատեղին գտնուում է Աղանոյի վերին աջ վտակներից մէկի (պայճմանակաճորն անուանում՝ Աղբախէրտ) գետաբերանից 0,5 կմ վր: Վերջինիս ձախ ափին, զարգացած միջնադարում կառուցուածի տպաւորութիւն բոլորող միաբոյրէջ կամրջի անմիջապէս վերեւում, պարսպով շրջապատուած եւ երկու սեննակներ ունեցող մի կառոյցի արեւելեան սեննակի դրան առջեւ քափուած քարերի մարքումը թոյլ տուեց գտնել դրոցի ձախ մի հսկայ քարի վրայ (չափերը՝ 1x1,5 մ) փորագրուած արձանագրութիւնը եւ համոզուել, որ շինութիւնը իրօք նկեղնցի է եղել (կամ առնուազն դարձուել այդպիսին ԺԿ դ. սկզբում): Վիմագրի ինն տողերն էլ գրեթէ անմիաս պահպանուել են (3-րդ եւ 4-րդ տողերի միջին մասում ոչ մեծ ջարդուածքով) եւ ընթերցում են այսպէս.

1. ՎԱՄԱՆ Ա[ՍՏՈՒԾՈ]Յ, ԵՄ՝ ՄԱՆՎԷ. //
2. Ք[Ա]Հ[ԱՆԱՅ], ԵՏՈՅ ՆՈՐՈԳԵՑԻ ՁՏԻՐ.//
3. -ԱՅԱՅՐ Ա[ՍՏՈՒՎ]ԵԱՅԻՆ/Ս ԵՒ ՁԱ[ՌԻ]ՐԵ ԳՐԻԳՈՐՄ ՅԻՇ.//
4. ԱՄԱՀ ՀՈԳՈՅ ԻՄՈՅ, ՀԱՅՐ ԻՄ՝ ԿԻՐԱՎՈՍ Ք[Ա]Հ[ԱՆԱՅԻՆ]. //
5. ՄԱՅՐ Ի[Մ] ՄԻՆԱՅԻՆ, ԵՎԱԼԲՑ ԻՄՈՒՑ՝ Տ[Է]Ր Տ[Է]Ր ՏԻՐԱՅ.//
6. -ՈՒԻ, ԹԱԹԷՈՍԻ. ՅԻՇԵՑԷԻ Ի Ք[ՐԻՍՏՈ]Ս ԵՒ ՁՆԵՑ [Յ]ԻՇԷ Ա[ՍՏՈՒՎ]Ե.//
7. ՎԱՐՂԱՆ ՍՊԱՍԱՆՈՐ, ԵԿԵՂԵՑՈՍ Ք[Ա]Հ[ԱՆԱՅ] Յ[ԱՎԱԹ].//
- 8Գ. ԹԱՎՈՍՍ [Յ]ԱՐԱԽ[Ի].// Տթ. ԹՎ[ԻՆ] ԳԿԸ (=1419 թ.): Տա. -Ս ՅԻՇԵՑԷԸ:
9. -ԹՍ ՅԻՇԵՑԷԸ:

4. Արձանագրութեան մէջ րուարկուած անձանցից Մանվէլ քահանան հաւանաբար եկեղեցու վանահայրն է, *Կիրակոս* քահանան նրա հայրն է, *Մինան* մայրը, *Տիրացուն* եւ *Թարեւոր*՝ նորայրներն են: *Վարդան* սպասաւորը հաւանաբար եկեղեցու երկրորդ քահանան է, իսկ 84-9-րդ տողերուն յիշուած *Թարսար* հենց փորագրողը, որը թոյլ է տուել յիշատակել իրեն վերջում, ինչպէս ընդունուած էր միջնադարեան քարգործ վարպետների մօտ:

5. Հակարիի վերնահովտի յաջորդ յուշարձաններուն առկայ նորայայտ վիճագրերն աւելի համառօտ են եւ վնասուած, ուստի նրանց պարունակած տեղեկատուութեան մէջ կարեւորութիւն են ներկայացնում րուագրումները. Ուխտածորում՝ ԹՎ[ԻՆ] ՌՅԷ (=1608 թ.), Սպիտակաջորում՝ ԹՎ[ԻՆ] ՌԻԳ. (=1575 թ.), Գողթանիկում՝ ԹՎ[ԻՆ] ՌԱ (=1751 թ.), Չորմանքի տապանաբարի վիճագրում րուականի հատուածը չի պահպանուել, սակայն ըստ տառածների՝ այն կարող է րուագրուել ԺԷ դարով:

6. Նշուած րուագրումները լրացուցիչ ապացոյց են հանդիսանում նկատելու, որ Հակարիի վերնահովտի՝ հետագայում հայագրկուած բնակավայրերուն հայերն ապրել են ընդիուպ մինչեւ ԺԷ դարի երկրորդ կէտը:

ՍԱՆԻԿԻԶԵ ԳԵՈՐԳԻ
Վրաստան
SANIKIDZE GEORGE
Georgia
САНИКИДЗЕ ГЕОРГИЙ
Грузия

ԻՐԱՆԻՅԻՆԵՐԸ 19-ՐԿ ԳԱՐԻ ԹԲԻԼԻՍԻՈՒՄ

IRANIANS IN 19TH C. TBILISI

ИРАՆЦЫ В ТБИЛИСИ В 19-М ВЕКЕ

The 19th century marks the beginning of an entirely new era in the history of Georgian-Iranian relations. The course of developments was above all related to Georgia's incorporation into the Russian empire which inevitably meant curtailing the sphere of influence of Iran over east Georgia. Under the circumstances the two countries did not sever relations, which would now acquire several new elements per se. By and large the relations were of economic nature as Georgia and its capital had gradually

become a transit route for Iranian goods entering Russia and Europe, and vice versa. The second aspect involved European and Russian ideas as well as cultural/technical advancements filtering Iran through Georgia. Yet another significant aspect was the social and cultural activity of the Iranian community of Tbilisi.

In the 19th century Persians comprised the largest Muslim community of Tbilisi. For the most part the Persian population retained Iranian nationality. From the social point of view the most advanced stratum among the subjects of Iran were merchants, followed by those of artisans, other workers and hired manpower.

There was also a residence of the Shiites' leader of Transcaucasia Sheikh of-Islam in Tbilisi. Muslims, who are numerous in Tbilisi, aren't only Shiites, there are Sunnis as well. Both are having remarkable Persian influence. Consulate-general of Persia functioned in the city; there also functioned charity, cultural and educational centres.

The Persian influence on the city life was significant. The oriental style amalgamations of artisans and merchants called *Amkari* formed in Tbilisi in Middle Ages and were widespread in the 19th century. For instance the manager of *Amkari* was called *Ustabash* as in Iran. Although the banner of the shop featured a Christian saint protector of the trade, yet the Iran's influence was felt – as this image was called *Pir*, which is the Persian word for *Sage*.

The Europeanized Tbilisi attracted Persian intellectuals. Among 19th century Persian intellectuals involved in public work in Tbilisi Fazel Khan Garusi, also known by the names of Ravi and Shaida, should be mentioned. Tbilisi became a major centre of publishing the Persian language literature. Tbilisi also played an important role as a socio-political centre for free-thinking Iranians.

In conclusion it can be said that The Iranian community played an important role in social and cultural life of Georgia's capital Tbilisi. Iranian influence on Tbilisi and everyday lives of its citizens was strong.

ԳԻՈՒՆԱՇՎԻԼԻ ՀԵԼԵՆ
Վրաստան
GIUNASHVILI HELEN
Georgia
ГИУНАШВИЛИ ЭЛЕН
Грузия

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՀԻՆ ՎՐԱՅԵՐԵՆՈՒՄ
ԻՐԱՆԱԿԱՆ ԿՐՈՆԱԿԱՆ ՏԵՐՄԻՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ
ՎԵՐԱԳԵՐՅԱԼ

STUDIES ON IRANIAN RELIGIOUS TERMINOLOGY
IN OLD GEORGIAN

ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ПРОБЛЕМЕ ИРАНСКОЙ
РЕЛИГИОЗНОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ
В СТАРОМ ГРУЗИНСКОМ

Iranian-Georgian historical-cultural contacts have the most ancient tradition. The geographical position of both countries has supported the existence of their practically uninterrupted interrelations from the remotest past.

Iranian influence on this region was complex and deep from the very beginning, covering all the spheres of political, social, economical and cultural life of the country, affecting therefore different sides of Georgian civilization throughout the history.

The traces of Iranian influences are still to be seen, to certain extent, in material culture, religion, customs and particularly, in language of Georgian people.

Georgian, spoken actually by over three millions in the southern Caucasus, is the only written member of the Kartvelian (South Caucasian) language family, and has a literary history of a millennium and a half (the most earliest Georgian records are dated by VI c AD).

It is the language, which provides a crucial resource for studying culture and history of the region, in the context of its relations with Iran.

There are an abundance of words in Georgian borrowed from Ancient Iranian languages (such as, Avestian, Old Persian, Parthian, Middle Persian, Scythian), reflecting distinctive socio-cultural realities.

Among these loan-words religious and cult terminology of Iranian provenance present a special interest.

Historical and archaeological investigations brought to light the fact of existence of strong Iranian religious impact on Eastern Georgia (known from Greek and Latin sources as "Iberia"), particularly at the beginning of III d cAD, before its Christianisation.

The most ancient Georgian monuments (such as translations of the Bible, hagiographical writings, apocryphal works) reveal many Iranian religious terms (Zoroastrian and Manichaean), testifying to the Iranian intensive influences during the pre-Christian period. Some of them became notions of the essential Christian realities, basic cult words (such as, *ešmak*-i, *ešma*"demon", *jojokhet*-i"the hell", *unas*-i"sin, evil", *zorva*-i" a sacrificial act", *iadgar*-i "memorial", and so on), while others were used for expressing foreign, non-Christian and sometimes pagan cultural terms, cf. *dev*-i"evil spirit"(indo-european *daiva*), *art'ošan*-i" *sacral fire, fire temple, fire worshipping*", *moğu*-i "magi" *bagin*-i" *altar, place of sacrifice; place of worshipping of non-Christians (pagans or Jews)*"(indo-european *bagā*), etc.

The paper presents distributive, historical-etymological and semantic analysis of all Iranian religious terms in Georgian, with an attempt of showing ways of their penetration and phonetic interference.

ՆՈՉԱՐԻ ՉԱԼԻԼ
Իրան
NOZARI JALIL
Iran
НОЗАРИ ДЖАЛИЛ
Иран

ԲԱԼԱՎԱՐԻԱՆԻՆ ԵՎ ՊԱՏՈՒՄՆԵՐԻ ԻՐԱՆԱԿԱՆ
ՏԱՐԲԵՐԱԿՆԵՐԸ

THE BALAVARIANI AND THE IRANIAN VERSIONS OF THE
STORY

БАЛАВАРИАНИ И ИРАНСКИЕ ВЕРСИИ ПОВЕСТИ

The production of the Georgian Balavariani text in early tenth century CE is an important turn in the middle of a long westward migration of the story, both geographically and historically. It is an early rendition of the story made fit to the Christian creed of a text produced based on the Manichaean discourse that in turn had integrated into itself the Buddha legend.

At the same period, due to a number of transformations, another tradition of the story emerged which produced Iranian versions both in Arabic and in Persian.

By a comparative reading between The Balavariani and two versions produced in Iran, namely Ekmal od-Din and Nezam Tabrizi's version, both by Shiite writers, this papers aims at pointing to additions and omissions these texts have in comparison to one another, and arguing for the importance of The Balavariani in a better understanding of the forces at work in producing such Iranian works.

ՉԱՇԻՔԱՅԱ ԱՄՐԻԿԱ
Чршшшшш
СНАСНІВАІА МАРІКА
Georgia
ЧАЧИБАЯ МАРІКА
Грузия

«ՊԵՏՏՐՈՍ ԻԲԵՐԻԱՅՈՒ ՎԱՐՔԻ» ԱՍՈՐԱԿԱՆ
ԵՎ ՎՐԱՅԱԿԱՆ ԲՆԱԳՐԵՐԻ ՍԵԿՆԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐԸ

THE PROBLEM OF THE INTERPRETATION OF SYRIAC
AND GEORGIAN TEXTS OF "PETER THE IBERIAN'S LIFE"

К ПРОБЛЕМЕ ИНТЕРПРЕТАЦИИ СИРИЙСКИХ
И ГРУЗИНСКИХ ТЕКСТОВ "ЖИТИЯ ПЕТРА ИВЕРИЙСКОГО"

1. The Syriac and Georgian texts of "The Life of Peter the Iberian", an outstanding ecclesiastic figure and a most highly valued and respected saintly man in the 5th century, whose activity is closely associated with Constantinople and the monastic centers in Palestine, play a tremendous role both in the study of his life and activity and the research in the Syro-Palestinian ecclesiastic and political history of the 5th century; However, the research in the textological and theological problems of the Syriac and Georgian texts of "The Life" acquired especial significance after the renowned Georgian scholar Nutsubidze and Honigmann, a Belgian scholar, had identified Peter the Iberian as author of the Areopagite corpus.

2. Collation of the Syriac and the Georgian texts gives us grounds to conjecture that the Syriac and the Georgian texts of "The Life" stem from the same source.

3. It has been my aim to reveal the interconnection between the Syriac and the Georgian texts of "The Life"; except a few separate episodes the texts mainly coincide. However, the Syriac text is altered and the Georgian text of Macarios Meskheli (of Meskheti) has not survived; hence the only text the Syriac text can be compared with is the text restored by the archpriest Paul, where some passages are lacking due to the many flaws present in the original some episodes were added during his work on the text.

4. In spite of the fact that the Georgian text of "The Life" has been worked on and differs from the Syriac text, it should not be underestimated, as it as the Georgian text where important information which can be useful for clarifying some separate ambiguous passages of the Syriac text, is provided.

**ՄԵՐՉԱՎՈՐ ԱՐԵՎԵԼԸ. ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ
ՄՇԱԿՈՒԹԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ
THE MIDDLE EAST: PHILOLOGY AND
CULTUROLOGY
БЛИЖНИЙ ВОСТОК: ФИЛОЛОГИЯ И
КУЛЬТУРОЛОГИЯ**

ԲՈԶՅԱՆ ԱԶՏ
Հայաստան
BOZOYAN AZAT
Armenia
БОЗОЯН АЗАТ
Армения

**ԿԱՆՈՆԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ ՄԵՎՆՈՂԱԿԱՆ
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՏԵՄԱԴԱՏՏՈՒՄ**

**CANONICAL LAW WITHIN THE SCOPE
OF INTERPRETATIVE LITERATURE**

**КАНОНИЧЕСКОЕ ПРАВО В ПОЛЕ ЗРЕНИЯ
СРЕДНЕВЕКОВОЙ ЭКЗЕГЕТИКИ**

Կանոնագիտական մեկնությունները արդյունք են Հայաստանում մեծ բառի ստացած այն վանական շարժման, որի մասին խանդավառաճերով գրում է Ասողիկ պատմագիրը: Մեզ հասած երկերից երևում է, թե ինչ բարձր մակարդակի էր հասել մեկնողական արվեստը Ժ դարի կեսերին, պատկերացում է տալիս վանական դպրոցներում կանոնագիտական կրթության մակարդակի մասին: Երև մեր մատենագրության առաջին շրջանից (Ե-Թ դդ.) մեզ են հասել միայն կանոնական ժողովածուներ, ապա Ժ դարից սկսած առկա են կանոնագիտական մեկնություններ, որոնց մեջ իրենց նպատակասլացիկությանը և ընդգրկունությանը առանձնանում են Անանիա Մոկացու և Հանգր Ծպատեցու թրբերը: Դրանք մեր մատենագրության մեջ պահպանված առաջին կանոնագիտական մեկնություններն են: Այդ վավերագրերը վկայում են, որ կանոնագիտական

կրթությունը բավական բարձր է եղել միջնադարյան դպրոցներում և ծառայել է առօրյա խնդիրների լուծմանը: Ինչպես գիտենք, զուտ կանոնագիտական դպրոցները երկրպայտ մեկնողներն են ԺԱ դարում և հիմք են դառնում եկրոնական համայնաբանների կրթական համակարգի, որը վերածննդի գաղափարների հիմնական կրողն էր: Հայաստանում այդ շարժումը ինչպես տեսանք սկսվել է ավելի վաղ: Ավագ, պատմական պայմանները թույլ չեն տվել Հայաստանում այդ զարգացումների խորացումը: Ինչևէ, քննարկված երկերի մակարդակը մեզ թույլ է տալիս ասել, որ Ժ դարի կեսերին Հայաստանում, մասնավոր Վասպուրական աշխարհում գոյություն ունեւր կանոնագիտական մեկնությունների ուրույն դպրոց, որը հետողականորեն հետևում էր հայկական հասարակության և եկեղեցու ավանդական կանոնական պատկերացումների զարգացման քննական ճանապարհի պահպանմանը:

ԶԱՅՏԵՎ ԻԼՅԱ
Ռուսաստան
ZAYTSEV ILYA
Russia
ЗАЙЦЕВ ИЛЬЯ
Россия

**ՄՄՍԿՎԱՅԻ ԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ԼԵԶՈՒՆԵՐԻ ԼԱԶԱՐԵՎՆ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՑԻ ՉԵՆԱԳԻՐ ՀՎԱԼՔԱՏՈՒՒՅՈՒՑՈՒՄԻՑ
ՄՄՍԿՎԱՅԻ ՌԴ ԱԳՆ ՄԻԶԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՊԵՏԱՎԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՑԻ (ՀԱՄԱՍԱՐԱՆԻ) ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ
ԹՅՈՒՐՔԱՎԱՆ ՉԵՆԱԳԻՐԸ**

**FROM THE HISTORY OF MANUSCRIPT COLLECTION OF
LAZAREVSKY INSTITUTE
OF EASTERN LANGUAGES IN MOSCOW: TURKIC
MANUSCRIPTS OF THE LIBRARY
OF MOSCOW MFA OF THE RF STATE INSTITUTE
(UNIVERSITY) OF INTERNATIONAL RELATIONS**

**К ИСТОРИИ РУКОПИСНОЙ КОЛЛЕКЦИИ ЛАЗАРЕВСКОГО
ИНСТИТУТА ВОСТОЧНЫХ ЯЗЫКОВ В МОСКВЕ (ТЮРКСКИЕ
МАНУСКРИПТЫ БИБЛИОТЕКИ МОСКОВСКОГО
ГОСУДАРСТВЕННОГО ИНСТИТУТА МЕЖДУНАРОДНЫХ
ОТНОШЕНИЙ (УНИВЕРСИТЕТА) МИД РФ)**

Рукописная коллекция Лазаревского института восточных языков в дореволюционной Москве была крупнейшим собранием восточных рукописей в городе. Собрание пополнялось, в основном, путем покупки рукописей у частных лиц, а также даров. Так, 18 февраля 1886 г. профессор персидской словесности Института И. Холмогоров писал директору Г.И. Кананову: «Представляемые шесть рукописей на персидском языке, писанных отличным почерком и с украшениями, а также книги (...) по моему мнению заслуживают того, чтобы библиотека Института приобрела их для специальных классов за весьма умеренную цену шестьдесят рублей». Речь шла о покупке собрания некоего «иностранца Зеббе», который предложил к продаже 6 рукописей ценой по 6 рублей каждая и несколько книг по востоковедению. Эта коллекция была приобретена библиотечкой Института. О пополнении коллекции очень пеклись и другие преподаватели ЛИВЯ. Так, например, Христофор Кучук-Иоаннесов, будучи в Киеве и занимаясь там в Центральном архиве, впервые, пожалуй, обратил внимание на 32 сборника судебных дел Каменец-Подольских армян XVI-XVII вв. (на армянском, татарском и польском языках армянским шрифтом). В 1894 г. он предложил директору Института Г.И. Кананову переместить акты на постоянное хранение в Библиотеку института. Однако, в январе 1896 г. Министерство народного просвещения отказало Лазаревскому институту в этой просьбе. В Библиотеку ЛИВЯ поступали и рукописи из других учебных заведений России, где работали армянские преподаватели, например из Астрахани.

4 марта 1919 г. декретом СНК РСФСР, подписанным В.И. Лениным, вместо ЛИВЯ был создан Армянский институт со средней школой с преподаванием на армянском языке и двумя факультетами с преподаванием на русском и армянском. 7 сентября 1920 г. В.И. Ленин подписывает постановление об учреждении Центрального института живых восточных языков, причем Армянский институт существовал с ним параллельно.

Основанием для утверждения о передаче лазаревской библиотеки (а также всех пожертвованных ей собраний, например, Г.А. Халатянца, И.О. Эмина и др.) в Ереван (и возможно в другие города Закавказья), по-видимому, послужило постановление президиума ВЦИК от 29 сентября 1921 г. о переименовании уже бывшего Лазаревского института в «Дом культуры Советской Армении» с передачей правительству Армении помещения и всех культурных и материальных ценностей института. Процесс преобразований завершился в 1921 г. слиянием ЦИЖВЯ и Восточного

отделения Московского университета в Московский институт востоковедения (МИВ), который пребывал в здании Лазаревского института до 1924 г. Владельцем учебной библиотеки с этого времени, по-видимому, оказался МИВ. Один из бывших «лазаревцев», впоследствии академик, А.Е. Крымский, который много поработал над комплектованием собрания, прямо писал об уничтожении библиотеки, а в месте с ней и востоковедной науки в Москве. Расчленение, а фактически, уничтожение в 1925 г. единой библиотеки Лазаревского института, включавшей множество рукописей, сказалось самым пагубным образом на изучении в Москве рукописного наследия народов Востока.

Коллекция МГИМО (У) МИД РФ является частью библиотеки Московского института востоковедения (закрытого постановлением Совета министров СССР от 1 июля 1954 г.), переданной в том же 1954 г. в МГИМО после закрытия МИВА. Таким образом, в нынешней библиотеке МГИМО оказалась часть рукописного собрания бывшего Лазаревского Института.

Согласно печатному описанию в Лазаревской коллекции было 12 турецких рукописей. Однако, на сегодняшний день в собрании МГИМО содержится 14 манускриптов. Причем, совпадение с каталогом всего одно. Это прижитный список «Дивана» османского поэта Мухаммеда Хыйали (Хаяли) из городка Янидже (Вардар Йениджеси) с датой 960 г.х. (1552/53 гг.; поэт, согласно Хаджи Хальфе, умер в 964 г.х.), переписанный Дервишем Мухаммедом Хайлари (нынешний номер в собрании МГИМО 197, в каталоге Лазаревского собрания он числится под 1779 номером).

В числе нынешних тюркских манускриптов МГИМО есть и другие, также происходящие, судя по оттискам печатей, из коллекции Лазаревского института, но не вошедшие в печатный каталог. Остановам на некоторых из них (первый номер в описании – порядковый; второй – по печатям библиотеки Лазаревского института).

1. № 257 (старый – № 7610х / 6769т) – **Хюсейн Хезарфени** (ум. в 1103 г.х. – 1691 г.) «Тенких-и теварих-и мулук» («Исправление истории царей») – всеобщая история с древнейших времен до XVII в. с подробным описанием истории мусульманских династий, написанная в 1673 г. Список конца XVIII в.; оригинальный черный переплет, 12 х 21,5 см; 96 лл. по оригинальной пагинации, чернила черные, отдельные слова красными, почерк *наш*, по 21 строке на странице, *хафизы*. Печать НБ ИВ НКП РСФСР с номером 09/107661.

2. № 258 (старый – № 9756х) «Хикаят-и кырк вазир» («Рассказы 40 визирей»). Османская империя, XVIII в. (или даже

конца XVII в.), европейский кожаный коричневый переплет XIX в. с золотым тиснением по краям (на корешке и форзаце – старый номер 56 какой-то библиотеки); дефектная (лет начала и конца). Чернила черные и красные (заголовки), почерк *наسخ*, близкий к *тевки* (ярко выраженный османский), 21 строка на странице, *хафизы*. Оригинальных листов 37. Бумага европейская, плотная, чуть желтоватая. Следы реставрации: многие листы, в том числе с пометками на полях, подрезаны (сейчас размер оригинальных подрезанных листов – 18,1 x 13,5). В начале и в конце подлито (6 и 4 листа соответственно) другой бумаги, (все чистые, только на л.[6об.] – старый шифр, а на л.[38] – оттиск печати ИВ НКП РСФСР с номером 09/107673. Л.1 (оригинальной части) – нечитаемый оттиск овальной печати. На л.22 овальный оттиск печати с персидской легендой «Раб божий Кадыр-тали б. Юсуф 1238» (1822/1823 гг.).

3. № 259 (старый – № 7335x/6977m). Сборник (المجموعه) писем (*тиша*). Османская империя, конец мухаррама 1118 г.х. (апрель 1706 г.). Прекрасный османский кожаный переплет с золотым тиснением (*шимсе*), клапан, золотой узор по обрезу. 21x12,2 см. Форзац оклеен бумагой *эбру*. Прежние владельческие восточные печати затерты. Бумага европейская, л. размером 20,8x12,4 см. Текст в золотой рамке 6,3x15,3 см. Лл.75об. и 76 чистые. Почерк *наسخ*, чернила черные и красные (заголовки, слова *назм*, *шээр*, *бейт* и проч.). По 25 строк на странице.

а)л.10б.-310б. *منشآت تركسی زاده*. Автор – Мухаммед б. Ахмед Нергиси ал-Босневи (Нергиси-заде). Уроженец Боснии, служил кадием в Мостаре, Манастыре, Енипазаре, летописцем во время Реван сеферн, поэт. Умер в 1044 г.х.(1634/35 гг.).

б)л.320б.-75 *منشآت ویسی جلی*. Автор – Вейси-челеби – родился в 969 г.х. (1561/1562 гг.). Был кадием в Акхисаре, Алашехире, Серезе, Гюмпольджюне, Ускубе (где и умер в 1037 г.х. – 1627/1628 гг.).

в)л.760б.-1430б. *منشآت عبدالکریم جلی*. Автор – Абд-ал-Карим-челеби б. Синан ал-Ак-хисари. Умер в 1038 г.х. (1628-1629 гг.).

4. № 262 – (старый – № 7233x/6489m) «Хикаят-и кырк *вазир*» («Рассказы 40 визирей»). Османская империя. Печать библиотеки спец. классов Лазаревского института и ИВ НКП РСФСР (09/112286). Бумага европейская, переплет кожаный, оклеен голубой мраморной бумагой, клапан, 16 x 22,5 см. Аккуратный турецкий *наسخ*, черные чернила, заголовки красным, *хафизы*, 19 строк на странице. До л.15 текст в рамке (двойная карандашная сделана позже переписки),

потом без рамки (текст примерно 8 x 14,5 см). 139 листов. На л.139 колофон с датой составления текста (850 г.х.) и датой окончания переписки 27 сефера 1254 г.х. (22 мая 1838 г.).

5. № 264 (старый – № 9470x) – *Рисале* по каллиграфии в нескольких *фаслах*. Перевод с персидского. Переплет новый, европейский (20,2x15,3). Лист 19,5x14,5 см. Текст черными чернилами (термины, названия букв – красными), *наسخ*, 13 строк на странице, *хафизы*. Печать библиотеки ИВ НКП РСФСР (09/112289). Текст начинается со способов очинки калама, рассказа о почерках классической шестерки (*мухаккак*, *сулье*, *рейхани*, *наسخ*, *тевки*, *рика*). Далее – правила написания букв в порядке арабского алфавита с использованием модуля – точки от одного нажатия калама – *нокта*. На полях – образцы написания букв большого с разметкой красными *нокта*. Текст без рамки (занимает место 12x7 см), следы *мастары*, поля – верхнее и нижнее по 4 см., боковые – 6,5 см. 18 листов по оригинальной пагинации (без подлито к переплету). Османская империя, XIX в.

6. № 268 (старый – № 7681 x. / 6770 m.). *Сулейман-наме*. Собрание хакайатов в прозе. Переписано согласно арабскому колофону 10 раджаба 1246 г.х. (25 декабря 1830 г.), переписчик Сайид Мустафа Сайиди б. Мухаммед б. ал-Хадж Хасан житель Татар-Базара (в современной Болгарии). Печать библиотеки ИВ НКП РСФСР (09/107626).

7. № 272 (старый – № 6978/8023x) – Комментарий к сочинению *Ибрахи́ма б. Худайдада Шахи́ди Мавлави* (ум. в 957/1550 г.) «*Тухфа-и Шахи́ди*» («Подарок Шахи́ди»). Персидско-туркский словарь в стихах, составлен в 921/1515 г. Предисловие и 29 кыта (разделов). Почерк *наسخ*, по 21 строке на странице, 60 листов, чернила черные (отдельные слова в тексте и на полях – красными), *хафизы*. Лист 21x12,7 см. Картонный переплет (12x20,8 см), *эбру*. Европейская бумага. Печать ИВ Ин-та востоковедения НКП РСФСР (л.60об). Колофон (л.59об), дата переписки – середина джемази алавляя 1156 г.х. (начало июля 1743 г.). На л.1 – 3 пометки с датой 15 сафара 1207 г.х. – 02 октября 1792 г.) и 2 оттиска восточных печатей.

Кроме того, в собрании МГИМО есть и другие тюркские рукописи с лазаревскими печатями и библиотечными номерами, происходящие из библиотеки семьи московских имамов Агеевых (их описание готовится нами к публикации). Есть лазаревские рукописи и в собрании Санкт-петербургского института восточных рукописей РАН (бывшего филиала ИВ РАН).

Сопоставляя данные печатного Каталога библиотеки Лазаревского института и лазаревские рукописи библиотеки МГИМО, можно предположить, что в Армению была отправлена большая часть манускриптов, упомянутых в Каталоге, однако далеко не все. Это предложение касается не только тюркских рукописей, но арабских и персидских с печатями библиотеки ЛИВЯ, хранящихся в МГИМО. Те же, которые не были учтены в Каталоге, остались в Москве и через библиотеку МИВ попали в МГИМО. Подтвердить эту догадку может только работа в современных рукописных собраниях Республики Армения.

ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆ ԱՐԹՈՒՐ
Հայաստանի
MATEVOSYAN ARTHUR
Armenia
МАТЕВОСЯН АРТУР
Армения

ՀՈՎՀԱՆ ՕԶՆԵՑՈՒ ԵՎ ՀՈՎՀԱՆ ԴԱՄԱՍԿԱՑՈՒ
ՔՐԻՍՏՈՍԱԳԱՆԱԿԱՆ ՀԱՅԱՑՔՆԵՐԻ ՀՄԵՍԱՍԿԱՆ
ՎԵՐԱՌՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

THE COMPARATIVE ANALYSIS OF CHRISTOLOGICAL VIEWS
OF JOHN OF ODZUN AND JOHN OF DAMASCUS

СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ХРИСТОЛОГИЧЕСКИХ
ВОЗЗРЕНИЙ ИОАННА ОДЗНЕЦИ И ИОАННА ДАМАСКИНА

Иоанн Одзнец и Иоанн Дамаскин являются ключевыми фигурами в истории восточнохристианской богословской мысли. Они подвели черту под периодом формирования ортодоксальной христианской доктрины, обобщив и систематизировав богословские воззрения Отцов Церкви, живших в эпоху Вселенских соборов. Сказанное в полной мере относится и к христологии. Иоанну Одзнеци и Иоанну Дамаскину принадлежат ставшие во многом классическими формулировки христологического догмата соответственно в монофизитском и диофизитском его понимании. Сопоставительный анализ показывает как значительное сходство, так и существенные расхождения между христологическими воззрениями этих двух великих богословов. И если сходства обусловлены общим источником

вероучения как армянской, так и византийской Церквей-св.Писанием и св. Преданием, то различия коренятся в принципиально различной методологии богословского исследования, используемой армянскими и византийскими богословами. Армянские богословы в лице Иоанна Одзнеци при формулировании христологического догмата исходили из принципиальной неизреченности, трансцендентности всего, что относится к бытию св. Троицы, одно из Лиц которой стало плотью. Следовательно, говоря о соотношении божества и человечества во Христе, следует избегать любых попыток рационального обоснования таинств веры, поскольку они лежат в бытийной плоскости, принципиально недоступной для человеческого разума. Подход византийских богословов, типичным представителем которых был Иоанн Дамаскин, был иным. Не отрицая принципа апофатизма, лежащего в основе восточнохристианского Богопознания, они, тем не менее, считали не только возможным, но и необходимым согласовывать христологические формулы с требованиями формальной логики, упрекая армян в логической противоречивости их веры. Для армян же византийский подход к христологии был ничем иным, как некорректным использованием законов формальной логики в области, к которой они не имеют отношения. Можно сказать, что идейные противоречия между монофизитами и диофизитами, существующие и по сей день, коренятся не в вероисповедных различиях, а в разном понимании природы и метода богословского познания, корящемся в культурных и психологических отличиях между народами.

ԱՍՏՐԻՅԱՆ ԱՆՆԱ
Հայաստան
ASATRYAN ANNA
Armenia
АСАТРЯНА АННА
Армения

ԱՐՇԱԿ ՊԵՆԿԿԼՅԱՆԸ՝ ՕՍՄԱՆՅԱՆ ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ ԹԱՏՐՈՒԻ
ՀԻՄՆԱԳԻՐ

ARSHAK PENKLYAN - FOUNDER OF THE OTTOMAN
THEATRE

АРШАК ПЕНКЛЯН - ОСНОВАТЕЛЬ ОСМАНСКОГО
МУЗЫКАЛЬНОГО ТЕАТРА

1898-ի մարտի 10-ին Ջմյուռնիայում վախճանվում է Տիգրան Չուխաճյանը: Օրեր անց, մարտի 14-ին «Լեբլեբիջի Հոր-հոր աղա» օպերան առաջին անգամ հեղուկ է Բուլղարիայում «Վեսել» դերասանախմբի կատարմամբ: Հոր-հորի դերերգը կատարում է Արշակ Պենկկյանը, իսկ Ֆաբիենինը՝ դեռատի քույրարուսի Ռոզալին:

Մեծ է Արշակ Պենկկյանի դերն ու նշանակությունը հայ երաժշտական քաղաքում պատմության մեջ, որը նշանավորեց հայ երաժշտական քաղաքի զարգացման երկրորդ շրջանը: Թատերական գործիչ, դերասան և ռեժիսոր Արշակ Պենկկյանը (Պենկյան, իսկական ազգանունն անհայտ է) ծնվել է Կ.Պոլսում, 1867-ին: Տարբերակ դպրոցում մի քանի տարի սովորելուց հետո մուսուլման թեոլոգիայի կապվում է Մ.Մնակյանի «Օսմանյան քաղաքի» հետ. դերասանների իրերը քաղաքում տեղափոխելու դիմաց 13-ամյա պատանին անվճար դիտում է ներկայացումները, մասնակցում փորձերին, ծանոթանում բեմադրության ողջ ընթացքին: Աստիճանաբար նրան են վստահվում լուս դերերը: Պենկկյանի բեմերը տեղի է ունենում 1882-ին, Կ.Պոլսում:

1895-ի կտորածմերից հետո Պենկկյանը մեկնում է Բուլղարիա, հայ և հույն դերասաններից կազմում օպերետային խումբ և ներկայացումներ տալիս: Շուտով տեղափոխվում է Վառնա, խաղում «Վեսել» քաղաքախմբում՝ հանդիսանալով քաղաքային ղեկավարներից մեկը և արժանանում բուլղարական մամուլի դրվատանքին: Շուտով քաղաքախմբում Պենկկյանն ընդգրկվում է բուլղարուսի գեղեցկատես, լավ ձայնով օտոված 13-14-ամյա Ռոզալիին, հետագայում՝ Ռոզալի Պենկկյանին:

1907-ին Պենկկյանը մեկնում է եգիպտոս, այստեղ դեռևս քարոզ էր Ա.Պենկկյանի խմբի ներկայացումների սպավորությունը, տեղացիները նրան շփոթում են Ա.Պենկկյանի հետ, և այդ օրվամբ էլ նա անվանվում է Արշակ Պենկկյան: Հյուրախաղերի ընթացքում Պենկկյանը և նվագախմբի ղեկավար Ժորժ Ռակնատը հղանում են օպերետային խմբի տեղեկման գաղափարը, ինչն անիրագործիչ էր նրանց համար՝ անհրաժեշտ նյութական միջոցների չգոյության պատճառով:

Օսմանյան սահմանադրության իրականացման հետո Պենկկյանը Ռոզալիի և դերասաններից մի քանիսի հետ 1908-ին տեղափոխվում է Կ.Պոլիս, որտեղ հայությունը գործում էին տարմայակ քաղաքախմբերը: Մինչդեռ՝ քաջակայուն էր երաժշտական քաղաքը:

1908-ի սեպտեմբերի 5-ին Կ.Պոլսի նախկին քաղաքագլուխ Ռ.Պոլանի որդու՝ Ռեշատ Ռեշադանի նյութական աջակցությամբ և Ա.Պենկկյանի ղեկավարությամբ Կ.Պոլսում հիմնադրվում է օսմանյան երաժշտական քաղաքը՝ կազմակերպվում է 40 հոգուց բաղկացած օպերետային խումբ, որի կազմում ընդգրկվում են Ռոզալի Պենկկյանը, Շախարժ Գարազալը, Պետրոս Պալապալյանը, Հրանտ Մտեխանյանը, Վահրամ Պալլերճյանը, Գ.Գարայանը, Վեհանույշը, Լյուսի Թոգաթյանը (Գարազալ), Գոհարիկ Շիրինյանը, Երվանդ Փափազյանը, Երվանդ Թոլայանը, Մեխեն Շիչեճյանը և ուրիշներ:

Ա.Պենկկյանի ղեկավարությամբ օպերետային խումբն մասինքեր տևած նախապատրաստական աշխատանքներից հետո բեմադրում է «Լեբլեբիջին»: Դա տեղի է ունենում 1910-ի դեկտեմբերի 5-ին. գլխավոր դերերգերով հանդես են գալիս Ա.Պենկկյանը (Հոր-հոր), Ռոզալին (Ֆաբիեն), Գոհարիկ Շիրինյանը (Խորշիկ թեյ), Պ.Պալապալյանը (քուստանի բաշի): Ներկայացման մասին հոդվածներ են տպվում «Կալոշում», «Ազատամարտում» և «Բյուզանդիոնում»: «Լեբլեբիջին» ունենում է շքեղալից հաջողություն: Լեխ-լեցում դառնում են ներկայացումը դիտում են հայեր, իրենցեր, հույներ, բուլղարներ, արբանացիներ: Ներկայացումն առաջ է քերում Պոլսի հայալեզու և բուրժուական մամուլի ջերմ արձագանքը՝ սկիզբ դնելով Պենկկյանի համարավի տարածմանը:

Օպերետային խումբը տալիս է կանոնավոր ներկայացումներ՝ հիմնականում բեմադրելով Չուխաճյանի կոմիկական օպերետները:

Իր քաղաքախմբով Ա.Պենկկյանը հանդես է եկել Թուրքիայում, Եգիպտոսում, Բուլղարիայում, Հունաստանում: Պենկկյանի ռեժիսորական և դերասանական գլուխգործոցը «Լեբլեբիջին» էր: Տարիներ շարունակ նրա անունը Լեբլեբիջի Հոր-հոր աղայի հիմանիչն էր, և պատահական չէր, որ 1923-ին, արդեն հանգուցյալ Արշակյանի դագույն է դրվում Լեբլեբիջի տարազը, որը տարիներ շարունակ գործածել էր բեմի վրա: Դազալյան

հանգրվանեց հռչակավոր մաղը, որն օգտագործել էր երեսուն տարվա ընթացքում՝ շուրջ հազար անգամ: Հանգուցյայի կտակի համաձայն՝ նվազախումբը կատարում է լելբերիջիների խմբերգը: Պատահականություն էր արդյոք, թե զուգադիպություն, որ Պենկյանի մահը վրա հասավ վերջին ներկայացումից ընդամենը երեք օր անց, 1923-ի ապրիլի 8-ին Պոտի Շանի բառերում, ասես, նա առնչակետ հրաժեշտ տվեց հանդիսատեսին՝ իր սիրելի «Լելբերիջիում», իր պաշտելի Հոր-հորի դերով:

ՍԱՐԳՍՅԱՆ ՆԱՋԵՆԻԿ
Հայաստան
SARKISYAN NAZENIK
Armenia
САРКИСЯН НАЗЕНИК
Армения

ՀԵՐՈԴԻԱՅԻ ԳՍԵՐ ԿԵՐՊԱՐԻ ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՏԱՐԲԵՐԱԿՆԵՐԸ XX ԳԱՐԻ 10-20-ԱԿԱՆ ԹԺ.
ՀԱՅ ԲԵՄԱԿԱՆ ՊԱՐՈՒՄ

VARIETIES OF INTERPRETATIONS OF THE IMAGE OF
HERODIAS' DAUGHTER IN THE ARMENIAN STAGE DANCING
IN THE 10-20S OF THE 20TH CENTURY

РАЗЛИЧНЫЕ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ОБРАЗА ДОЧЕРИ
ПРОДИАДЫ В АРМЯНСКОМ СЦЕНИЧЕСКОМ ТАНЦЕ
В 10-20ГГ. 20-ГО ВЕКА

1. Հերովդիայի դուստրը (որը, շնորհիվ Հովսեփոս Փլավիոսի, ստացավ Սալոմե անունը) և իր անձի հետ կապված նոր Ալեքստարանի հակերճ դիպվածը (Մատթ. ԺԴ 6-12, Մարկ. Զ 21-29) մ.թ. 90-ական թ.թ.-ից սկսած մինչև մեր օրերը գրավել ու զբաղվում է թե աստվածաբանների, թե ազգագրագետների ու արվեստագետների, և թե գրականության ու արվեստի բնագավառում ստեղծագործող ամիստների ուշադրությունը: XIX դ. կեսերին Գ.Ֆլորերի «Հերովդիա» վեպը և այնուհետև Օսկար Ուայլդի «Սալոմե» դրաման ազդարարեցին «սիմվոլիզմ» անվանում ստացած ուղղության ծնունդը: Իսկ Կ.Կերյասի ու Ռ.Շոքոստի «Սալոմե» օպերաները համապատասխանաբար ինպրեսիոնիզմի և էքսպրեսիոնիզմի ամենացայտուն դրսևորումներից են:

2. XIX դ. վերջի և 20-րդ դարի սկզբի «մոդեռն» («ազատ») իմպեսիոնիստական և էքսպրեսիոնիստական պարի

ներկայացուցիչների ստեղծագործության մեջ Սալոմեն և նրա հետ կապված պատմությունը մեծ տեղ էր զբաղվում: Անդրադարձավ այդ կերպարի պարային մեկնաբանմանը նաև «ազատ պարի» հայազգի ներկայացուցիչ Արմեն Օհանյանը, որը, 10-20-ական թ.թ.-ին Միջին և Մերձավոր Արևելքի և Արևմտյան Եվրոպայի բեմահարթակներում հանդես գալով, մեծ համբավ էր վայելում: Իր իսկ հեղինակած (որպես պարաստեղծ) և կատարած (որպես պարուհի) «Սալոմե» ծրագրային պարը հատուկ հետազոտության է արժանի՝ ա) երաժշտական ձևավորման (արևելյան համայնքի ուղեկցությամբ); բ) սցենարի առանձնահատկությամբ; գ) պարային ոճի յուրօրինակությամբ; դ) մեզ զբաղող ձևով հասած իր իսկ Արմեն Օհանյանին պատկանող Սալոմեի կերպարի գեղարվեստա-փիլիսոփայական մեկնաբանության տեսանկյուններով:

3. XX դ. 20-ական թ.թ. Սալոմեի պարը բեմադրել են «մոդեռն» պարի դիքոմալաստիկ ուղղության հայտնի ներկայացուցիչ Սրբոհի Լիսիցյանը և իր ջանքերով ստեղծված «Լիքոմե» և պատսիկայի ինստիտուտի» շրջանավարտներ Թանարա և Մարիա Լիսիցյանները: Ս.Լիսիցյանը Սալոմեի պարը բեմադրել է հատուկ Արուս Ոսկանյանի համար, իսկ Թ. և Մ. Լիսիցյանները ռեժիսոր Արշակ Բուրջայանի «Սալոմե» ներկայացման համար Թիֆլիսի Պետական Հայ Դրամատիկական թատրոնում (ըստ Օ.Ուայլդի պիեսի, Վահան Տերյանի թարգմանությամբ):

4. Նշված ներկայացումը առանձնանում է նաև իր երաժշտական ձևավորմամբ՝ դա Ալեքսանդր Սպենդիարյանի մի շարք երկերի կազմած է, չնայած ինքը՝ Սպենդիարյանը, այդ բեմայով ոչ մի երկ չի ստեղծել: Եվ, այնուամենայնիվ, Սպենդիարյանի ստեղծագործություններից մեկը, մեր մեկնաբանությամբ, կապված է Սալոմեի պատմության բեմայի հետ այլաբանորեն: Խոսքը «Ալմաստ» օպերայի մասին է: Մի շարք զուգահեռներ հաստատում են Ալմաստի կերպարի «Ալմաստ» օպերայի (ներառյալ «Ալմաստի պարը») կապը Հերովդիայի դատեր կերպարի և պատմության հետ:

ՉԹՅԱՆ ԱՆԱԿԻՏ
Հայաստան
СНТИАН АНАИТ
Armenia
ЧТЯН АНАИТ
Армения

ՄԱՄԿԵԼ ԽԱՉԻԿՅԱՆ. ԻՐԱՆՅԱՆ ԿԻՆՈԱՐԿԵՍՏԻ ԵՎ ԱՉՑ
ՌԵԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ԹԵԱՏՐՈՆԻ ԱՎԱՆԱՎՈՐ ԳՈՐԾԻՉ

SAMVEL KHACHIKYAN: A DISTINGUISHED FIGURE OF
IRANIAN CINEMATOGRAPHY AND ARMENIAN REALISTIC
THEATRE

САМВЕЛ ХАЧИКЯН - ВЫДАЮЩИЙСЯ ДЕЯТЕЛЬ ИРАНСКОГО
КИНЕМАТОГРАФИИ И АРМЯНСКОГО РЕАЛИСТИЧЕСКОГО
ТЕАТРА

Հայ-իրանական մշակութային կապերի պատմության մեջ,
հայերի դերը թատրոնի և կինոյի ասպարեզներում, ունի
առանձնահատուկ նշանակություն:

Անցյալ դարակրթի Իրանի հայ համայնքում ձևավորված
թատրոնը ճանապարհի հարթեց մաս արվեստի այդ նոր ասպարեզում
ստեղծագործելու համար: Սամվել Խաչիկյանը մեկն է կինոյով
հրապուրված հայ բեմական գործիչներից, որոնք սերելով թատրոնից,
դարձան երկրի ֆիլմարվեստի առաջընթացը որոշող անհատներ:

Լինելով թատրոնի նորագույն պահանջներին հետևող
Թ.Ե.Ա.Թ.-ի՝ «Թեհրանահայ երիտասարդ արվեստասիրաց
թատերախմբի» հիմնադիր-անդամներից մեկը, Խաչիկյանը, որը մաս
երկրի լավագույն՝ «Իրանահ-ֆիլմ» կինոստուդիայի մասնաճյուղ
նեոթատրոնից էր, իր առաջին իսկ «Շիրազի աղջիկը» ժապավենի
աննպատակաբառ հաջողությունից հետո, կինոն մեկընդմիջա ընտրեց
որպես իր հետագա գործունեության բնագավառ: Մի բնագավառ, որը
դեռևս ուներ բազում չլուծված խնդիրներ, և որոնց լուծումն էլ
ստանձնեց ռեժիսորը՝ արտասահմանում մասնագիտական կրթություն
ստանալուց հետո: Անհրաժեշտ էր հավաքագրել կինոյին գիտակ
մարդկանց, կորել դերասանական և ռեժիսորական նոր ուժեր և
հարակից կադրեր: Խաչիկյանը, մի խումբ իրանցի և հայ շնորհալի
արվեստագետների աջակցությամբ, ձեռնարկեց նոր, արդիական
սարքավորումներով հագեցած՝ «Լժիր-ֆիլմ» կինոստուդիայի
ստեղծմանը: Սա արտասահմանում գործող առաջին հայկական

կինոստուդիան էր, որտեղ համալսմբվեցին ինչպես իրանցի, այնպես էլ
հայ խոստումնայից ստեղծագործական ուժեր: Վլոդա Դահրանանին,
Ռուֆինան, Հոսեյն Դանեշվարը, Արամայիս Հովսեփյանը, Արամայիս
Աղամալյանը, Վահան Աղամալյանը, Հարություն Մինասյանը, Թուրքի
Ամատունին, Իոնեմ Ջալյանը և ուրիշներ: Ի վերջո, «Լժիր-ֆիլմին»,
ինչպես Թ.Ե.Ա.Թ.-ին թատրոնում, վիճակվեց կատարել նույն
առաջատարի դերն իրանյան կինոարվեստում: Երկու դեպքում էլ,
Սամվել Խաչիկյանը կանգնած էր դեպի արվեստի առաջընթացը տանող
շարժումների ակունքներում:

Իրականացնելով իր հիմնական կինոյին անհրաժեշտ կադրեր
պատրաստելու խնդիրը, Խաչիկյանն ինքը՝ մշտապես գտնվելով
ստեղծագործական որոնումներում, կարողացավ իր մտահոգումներն
իրականացնել ամենատարբեր՝ ինչպես հոգեբանական դրամայի,
այնպես էլ՝ կատակերգական և ոճային ժանրերի ֆիլմերում:
Արժանանալով իշխանությունների համակողմանի աջակցությանը,
ռեժիսորի դերն իրանյան կինոարվեստում ստացավ առաջնային
նշանակություն: Իր լավագույն ֆիլմերի, և, հատկապես «Մնաս բարով,
Թեհրան»-ի միջոցով մուտք գործելով միջազգային ասպարեզ, Սամվել
Խաչիկյանը նպաստեց, որպեսզի Իրանը, դառնալով հզոր
կինոնդրաստրիա ունեցող, տարեկան շուրջ 60 ֆիլմ արտադրող մի
երկիր, կազմակերպեր տարաբնույթ կինոփառատոներ, իր հեթանոս
դառնալով հավաքատեղի՝ շարժանկարի աշխարհի հեղինակավոր
ներկայացուցիչների համար:

Միաժամանակ, ստեղծագործական իր ամբողջ գործունեության
ընթացքում, Սամվել Խաչիկյանը, իր ազգային նկարագրին մնալով
հավատարիմ, գտնում էր նոր ուղիներ՝ սեփական ժողովրդի
ճակատագրին և նրան հուզող խնդիրներին անդրադառնալու համար:

Այսպիսով, չափազանցություն չի լինի, եթե ասենք, որ Սամվել
Խաչիկյանն իր արվեստով կողմնորոշեց մաս Իրանի կինեմատոգրաֆի
ընթացքը, և, որ ռեժիսորի ստեղծագործական աճի հետ միասին, աճեց
մաս երկրի ֆիլմարվեստը և դրա վարկանիշը շարժանկարի աշխարհում:
Սերելով թատրոնից, նա ինչպես հայ բեմարվեստի, այնպես էլ՝ Իրանի
կինեմատոգրաֆի առաջընթացի համար ունեցավ համարժեք
կարևորության առաքելություն: Հիմնելով և ղեկավարելով
արտասահմանում գործող առաջին հայկական կինոստուդիան,
ստեղծելով դերասանական և ռեժիսորական կադրերի իր դպրոցը,
Խաչիկյանը ելնում էր սեփական ժողովրդին և նրա մշակույթին ծառայելու
գիտակցությանը: Միաժամանակ, գործելով օտար մի երկրում և
արժանանալով իշխանությունների համակողմանի աջակցությանը,
Սամվել Խաչիկյանը նպաստեց, որպեսզի Իրանի կինոն պատշաճ
կերպով ներկայանար միջազգային ոլորտներում, ճանաչվեր որպես իր

ուրույն դիմագիծն ունեցող ֆիզնարվատի մի նոր կենտրոն Արևելքում: Մի կենտրոն, որը կարող է ունենալ և ունի իր անորոշանալի ավանդի համաշխարհային կիճույի բնօրհանուր համակարգում:

ՀՈՉԱՐ ՆՎԱՐԴ
Հայաստան
KOCHAR NVARD
Armenia
КОЧАР НВАРД
Армения

ՀԱՅԵՐԸ ԵՎ «ԱՐՄԵՆՈԻԴ» ՄԱՐԿԱԲԱՐՆԱԿԱՆ ՏԻՊԸ

ARMENIANS AND THE "ARMENOID" ANTHROPOLOGICAL TYPE

АРМЯНЕ И "АРМЕНОИДНЫЙ" АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЙ ТИП

«Արմենոիդ» տերմինը առաջին անգամ առաջարկվել է գերմանացի պրոֆեսոր Ֆոն Լուշամի կողմից 1911թ.: Նա համարում էր, որ մարդաբանական բազմաթիվ կենտոս խնդիրների բացահայտման համար չափազանց կարևոր են Առաջավոր Ասիայի տարածքում լայն տարածում գտած, խոր հնուրյանը պատկանող և յուրօրինակ հատկանիշներով օժտված արմենոիդների ուսումնասիրությունները: Այնուհետև գերմանական գրականության մեջ սխեց օգտագործվել «առաջավորասիական տիպ» հասկացությունը: Այն փոխառնվեց XX դարի խորհրդային մարդաբանական դպրոցի գիտնականների կողմից, որոնք նախընտրեցին այս վերջին տարբերակը, համարելով, որ արմենոիդ տերմինը զուտ ազգային պատկանելություն է արտացոլում և չի բնորոշում այդ ռասայական տիպին պատկանող մյուս առաջավորասիական ժողովուրդներին: Դանձալված ռուս գիտնական, "Crania Armenica" դասական աշխատության հեղինակ Բ.Բունակը «արմենոիդ» տերմինի կողմնակիցն էր, քանզի համարում էր, որ այդ անվանումը արտացոլում է ռասայի առավելագույն արտահայտվածության շրջանը՝ Հայաստանը, Առաջավոր Ասիայում նրա տարածման կենտրոնական գոտին: Մակայն այն փաստը, որ տերմինը համընկնում է հայ ժողովրդի էթնիկ անվանման հետ, կարող է հասցնել հասկացողությունների անցակցալի շարժվածության: Այդ պատճառով առաջարկվում էր տիպն անվանել «պրոնո-գաղոսյան» ռասա՝ Աև ծովի և Ջագրոսի լեռնաշղթայի անվանումներով, որոնց

սահմաններում գերիշխում է այդ տիպը: Մակայն ինքը՝ Բունակը, իր հետագա աշխատություններում շարունակում էր օգտագործել «արմենոիդ տիպ» անվանումը: Մեր խորին համոզմամբ «արմենոիդ» անվանումը առավելագույն հաջողված տարբերակն է Առաջավոր Ասիայի և Հարավային Կովկասի աբորիգեն բնակչությանը բնութագրելու համար, քանի որ արմենոիդ ժառանգական համալիրով օժտված բազմաթիվ էթնիկ խմբերի կազմավորման բնօրրան է հանդիսացել հայկական լեռնաշխարհը, որն օտարներն էին անվանում "Армянекое нагорье", "Armenian Haghland" անկախ «ժայ» ինքնանվանումից: Հետևաբար թե՛ աշխարհագրական և թե՛ էթնիկ պատմության տեսանկյուններից «արմենոիդ» տերմինը լրիվ համապատասխանում է այն ասայագեոների պահանջներին, որոնք համարում են, որ ռասաների անվանումը պետք է որոշել՝ ելնելով քնակեցման արեալների աշխարհագրական անվանումներից: Մարդկային ռասաների դասակարգման մեջ մենք հանդիպում ենք այնպիսի նունենկատարների, ինչպիսիք են «էսկիմոսային ռասա», «բուլնեմական ռասա», որոնք չգիտես ինչու ռասայագետների մոտ որևէ անհասկացություն չեն առաջացնում: Բացի դրանից արմենոիդ տիպը մտնում է բալկանո-կովկասյան ավելի մեծ ռասայական խմբավորման մեջ, որի անվանումը հստակ արտացոլում է ռասայի աշխարհագրական տարածվածության շրջանը: Իսկ Առաջավոր Ասիա աշխարհագրական տարածքի մեջ մտնում է նաև Արարական թերակղզին, որտեղ՝ հատկապես նրա կենտրոնական և հարավային շրջաններում, և սկզբաբնի բնակվել են բոլորովին այլ ռասայական տիպով օժտված մարդկային խմբեր: Իրանական Բելուջիստանում մեկրաններն օժտված են վերոդից հատկանիշներով, Հաղրամաստի բնիկները մտնում են մեզոլիդ ռասային, Ալթիդաստանի հեզարագիծների մոտ վառ արտահայտված են մոնղոլիդ հատկանիշները և այլն: Դրանք բոլորը առաջավորասիական ժողովուրդներ են, սակայն «առաջավորասիական» տիպի բնութագրին չեն համապատասխանում:

Արմենոիդ ռասայական տիպը բնութագրվում է հետևյալ մեարանական հատկանիշներով. բուխ մաշկ, գլխի քրայինկեֆալ մե (կլորագուլխ), քիչ ալիքավոր, փավուկ սև կամ մուգ գույնի մազեր, առատ կամ շատ առատ մազածածկույթ՝ մարմնի վրա, բեր-ծորոքի առատ աճ, դեմքի ուժեղ պրոֆիլակտում, խիստ արտահայտված երկար արծվաթթեր, շեղ կամ ուղիղ ճակատ, տափակ ծոծրակ, մուգ կամ խաղող գույնի աչքեր, միջին կամ միջինից քարձր հասակ: Հատկապես աչքի է ընկնում քրի ուրույն մեղձ՝ կախ քթածայրով և շեղակի դասավորված մեղ քթանցքներով:

Ժամանակակից ժողովուրդների շրջանակներում այդ տիպով են օժտված հայերը՝ իրենց ճշշող մեծամասնությամբ, ատրիները, հարավային ու արևելյան վրացիների մի մասը, Սիբիրայի ու Լիբանանի արաբականացած որոշ խմբեր, Պամիրի լեռնաշղթայում բնակվող մի քանի մեկուսացած էթնիկ խմբեր՝ ուշանցիները, շուվանցիները, յազգուլենները, ինչպես նաև Իրաքի հարավում, Տիգրիս և Եփրատ գետերի ստորին հոսանքների ճահճոտներում բնակվող մարդկանց մի շատ հետաքրքիր խումբ, որոնք իրենց կոչում են մուղան՝ «ճահճային մարդիկ», և հին շումերների անմիջական հետնորդներն են համարում: Արմենոիդ հատկանիշներով են օժտված նաև մի շարք հարավեվրոպեոիդ խմբեր, այն է հույները, հարավային իտալացիները, հարավային ֆրանսիացիները, չեմոզորցիները, քասկերը և այլք, որոնց բնն մտցնում են ալպիական ռասայի մեջ, սակայն մարդաբանական ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ ալպիական ռասան դիմարական ռասայի հետ միասին, արմենոիդ ռասայի լուրջ տարբերակներն են կազմում:

ՍԱՖԱՐՅԱՆ ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ
Հայաստան
SAFYAN ALEXANDER
Armenia
САФАРИЯН АЛЕКСАНДР
Армения

ԶԻՅԱ ԳՅՈՔԱԼՓԻ ԼԻՉՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԱՅՏՁՔՆԵՐԻ ԸՆԴՈՒՉ

ON THE LINGUISTIC VIEWS OF ZIYA GÖKALP

О ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ВЗГЛЯДАХ ЗИЯ ГЁКАЛПА

Թյուրքականության (Türkçülük) գաղափարախոս Ջիյա Գյոքալփի (1876-1924) լեզվաբանական հայացքներն արտացոլված են տարբեր հոդվածներում, «Թյուրքականության հիմունքները» (Türkçülükün Esasları) գրքում, «Իրապարակախոսական» բանաստեղծություններում:

Նախկին Խորհրդային Սիորյան բուրբազեռ-լեզվաբաններն ավանդաբար հպանցիկ են անդրադարձել թահազիմաթի ու Երիտթուրքական հեղափոխության դարաշրջանների հետ կապված «Լոռ օսանկերնի» (Yeni Osmanlıca), քեմալականության հետ

կապված «Եզվական հեղափոխության» (Dil Devrimi), Օսմանյան կայսրության փլուզման ու Թուրքիայի Հանրապետության կայացման ժամանակաշրջանում ծավալված լեզվական փոփոխություններում (մասնավորապես «պուրիստների» և «օրթոդոքսների» բանավեճում) Ջիյա Գյոքալփի խաղացած դերի հիմնահարցերին:

Չեկուցման մեջ ըստ հնարավորի համակողմանի մեկնաբանվում են բուրբերենի զարգացման մասին Ջիյա Գյոքալփի գաղափարները, ու փոքր է արվում պատասխանել այն հարցին, թե իրականում դրանք ինչ չափով են ազդել Մուստաֆա Քեմալ - Արաբորդրի նախածեռնությանը 1932թ. հիմնադրված «Թուրքական լեզվաբանական ընկերության» («Türk Dil Kurumu», մինչև 1936թ. կոչվել է «Թուրքերենի ուսումնասիրության ընկերություն» («Türk Dili Teikik Cemiyeti») գործունեության վրա:

ՄԿՐՏՉՅԱՆ ՆԵՐՍԵՍ
Հայաստան
MKRTCHYAN NERSES
Armenia
МКРТЧЯН НЕРСЕС
Армения

ՆՈՐԱՀԱՅՏ ՀԱՅԵՐԵՆ ԲԱՆԵՐ
ԹՈՒՐՔԵՐԵՆԻ ԲԱՐԲԱՆՆԵՐՈՒՄ
NEW-FOUND ARMENIAN WORDS
IN TURKISH DIALECTS

НОВАЯДЕННЫЕ АРМЯНСКИЕ СЛОВА
В ТУРЕЦКИХ ДИАЛЕКТАХ

Չեկույցը նվիրված է հայերենի բարբառներից բուրբերենի բարբառներին անցած նորահայտ փոխառություններին, որոնցից մի քանիսը բնն ճշված են 2007 թվականին իրապարակված «Հայերենից փոխառյալ բառեր բուրբերենի բարբառներում» ուսումնասիրության մեջ, սակայն փոխառությունների ընդհանուր ցուցակից պատահաբար դուրս են մնացել: Չեկուցումը գալիս է լրացնելու հայերենից բուրբերենի խոսակցական լեզվին անցած շուրջ 1500 արմենիզմների բառացանկը:

ՋԻՔԻՍ ՄԱՐԻԿԱ
ЧРШШШШ
LİKIA MARIKA
Georgia
ДЖИКРИЯ МАРИКА
Грузия

ՕՍՄԱՆԵՐԵՆԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՄԻՋԵԹԵՐԻՎԿԱԿԱՆ ԼԵՁՈՒ
(ԱՐԻՍՋԻԱՅԻ ԳՈՒԼՐԻՓԻ ՇՐՁԱՆԻ ԳՅՈՒՂԵՐՈՒՄ)

OTTOMAN WITH A FUNCTION OF AN INTERETHNIC
LANGUAGE
(IN THE VILLAGES OF GULRIPSHI REGION OF ABKHAZIA)

ОСМАНСКИЙ В ФУНКЦИИ МЕЖЭТНИЧЕСКОГО ЯЗЫКА
(В СЕЛАХ ГУЛЬРИПШСКОГО РАЙОНА АБХАЗИИ)

One of the main objectives of the complex expedition of the Tbilisi State University (1966) in the Region of the Amtkeli Lake was to study the linguistic situation of Gulripshi Region local population. In this Region mainly lived Kartvels (Georgians, Mengrels), Greeks, Russians and the Armenians, escaped from Turkey from the times of the slaughter of Armenians. According to their narratives in May 1915, after occupying the Vani Lake surroundings by the Russian army, the Government of the Ottoman Empire issued an edict about deportation of the local population under the pretext of treason and joint military operations of Armenians together with Russian army. In reality the deportation turned into the fierce slaughter of the Armenians. One wave of the refugees via itinerary Istanbul-Batumi-Yerevan-Tbilisi-Sukhumi settled in three villages (Azanta, Abulkhvara, Gergemish) of the Gulripshi Region of Abkhazia. Exactly the inhabitants of different generations of these villages turned out to be our informants.

Turkish language historians divide the development of Anatolian Turkish into following stages: the Selchuk language with domination of the Oghuz elements in the 11th-13th centuries; Old Ottoman in the 13th-15th centuries; the language of the 16th-19th centuries, with many Arabic and Persian elements – classical Ottoman language – they sometimes call also the Divan (collected poems of a poet, containing rhymes, sorted by alphabet) language. The new Ottoman language functioned from the middle of the 19th century up to the 20-ies of the 20th century. The last stage of development is the modern Turkish language.

Accordingly, the language of our informants is new Ottoman language, which functioned as a means of communication between different language speakers in the Gulripshi Region villages, though there were no ethnic Turks there. In spite of small body of records at our disposal there were connected texts, "sunken in to the life", in aggregate with extra-linguistic factors.

The story of an Armenian about their escape served as an event-trigger aspect:

On dört tarihta Türkler bizi kestiyoirdiler ve sirgin yaptılar, sora bizum şeker Samsundi, koy Kurşumlu idi. Ordan getürdiler Stambul'a. Stambul'dan bizi yolladılar. Ermenski konsol bizitopladi ve yolladi Yerevan'a. Yerevan'dan kim nereye istedi, gitti oriye. Ben geldim Sohum'a. Şimdi yaşıyorum Azanta'da

'From the year 1914 Turks slaughtered and expelled Armenians. Our city was Samsun and our village – Kurshumli. They took us from there to Istanbul, and from Istanbul they expelled us (evicted). The Armenian consul gathered us and sent to Yerevan. From Yerevan everybody went where they wanted. I came to Sukhum. Now I live in Azanta'.

We can consider as a frame of everyday life the following story of a Greek:

Ben sabah altıda kalktım, sora ağzıma yakadı, sora geyidi, sora uz gra otka içti, biraz içiyorum, ne vakit olur, otka içiyorum, ne vakit olmaz, içme. Sora gitti beni işlarda. Ben ustayım. Sora başladı beni işleri. Bu ramkaları yaptı, hepisi yapamadı...

'I got up at six in the morning, after I washed my face (myself), after I put on my clothes, then I to drank 100 grams of vodka, I do not drink much. Then I went to do my affairs. I am a craftsman. Then I began my affairs. I made these frames, I did not do everything...'

We can observe a purposeful social action – going away from everyday chores – in the narrative of a Georgian about game-shooting:

Ben eyi seviyorum avçuluk. Köpek vardur iki tane tupekte var, çip tupeki vardur. Gidiyorum bu gol tarapta, orda vardu her çiş avdı. Vardu yaban domuz, vardu zengülük bu dağda, eluk, karageçi da vardı...

I have a dog, two dogs. I have a gun too, double-barreled gun. I go towards the lake; all kinds of game can be found there. Wild boars are there, roes, there is abundance on that mountain and there is chamois too...'

There were recorded poems dedicated to their life (this is so called mani – a kind of verse of Turkish national poetry):

Aya baktım, ay beyaz.
Kuzu baktım, kuz beyaz.
Cibe baktım, param az.
O kız beni karı olmaz.

'I looked at the moon, the moon is white.
I looked at the girl, the girl is white.
I look into my pocket, there is little money.
That girl will not become my wife.'

ԲԱՐԱՇՈՒՄԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՎԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ
ՏԻՊԱԲԱՐԱՆՈՒԹՅԱՆ ՇՈՒՐՁ
(ԲԵՐԵՐԵՆ ԼԵՁՎԻ ՆՅՈՒԹ ԷԻՄԱՆ ՎՐՇ)

ON THE CONCEPTUAL TYPOLOGY OF WORD COMBINATIONS
(BASED ON THE MATERIAL OF THE KURDISH LANGUAGE)

К ПОНЯТИЙНОЙ ТИПОЛОГИИ СЛОВСОЧЕТАНИЙ
(НА МАТЕРИАЛЕ КУРДСКОГО ЯЗЫКА)

Синтаксическая наука не располагает сведениями о системе понятий, образующих план содержания подчинительных словосочетаний, а также о денотатах, отображаемых этими понятиями и о зависимости выбора внешней формы (материальной оболочки) синтаксических единиц от характера этих понятий. Этот пробел в наших синтаксических знаниях в значительной степени восполняет впервые установленная в результате анализа синтаксического материала курдского языка понятийная система, прослеживаемая в сфере подчинительных словосочетаний.

Функционирующие в сознании языкового коллектива понятия о познанных объектах действительности, из потребности в выражении которых образуются слова и фразеологизмы, могут представиться в различных типах проявлений, которые, как правило, выражаются не словами и не фразеологизмами, а только посредством образования подчинительных словосочетаний. Поэтому вполне правомерно констатировать, что подчинительные словосочетания как особый тип проявления языковой материи формируются из потребности в объективизации типов проявления выражаемых словами и фразеологизмами понятий, а также и типов проявления самих этих типов и т.д. Например, такие общие понятия (в их виртуальной форме), как “nan” (“хлеб”), “av” (“вода”), “ba” (“ветер”) и т.д. имеют многочисленные типы проявлений, которые в языке выражаются только посредством подчинительных словосочетаний: nanê nerm (“мягкий хлеб”), nanê hişk (“черствый хлеб”), ava sar (“холодная

вода”), ava germ (“теплая вода”), baê nerm (“мягкий ветер”), baê sar (“холодный ветер”) и т.д.

Понятие о типе проявления объекта или о типе проявления самого этого типа- это особая единица мысли идеального содержания, которая формируется в результате познания у лексически или фразеологически обозначаемого объекта (предмета, действия, признака и т.д.) его определенного состояния (положения, статуса бытия, формы существования и т.д.), представляющего собой некий тип его проявления в действительности. Будучи типом проявления понятия об объекте или типом проявления самого этого типа проявления, такие понятия образуются на основе определенного присущего или приписываемого объекту или типу его проявления признака, приобретающего в условиях словосочетаний свойство классификационного признака.

Выявленные различные типы понятий, являющихся отражениями разных по характеру реалий в виде типов проявлений, дифференцируются на некоторые группы, основными из которых являются следующие:

1. Понятия о типах проявления объекта, основанных на соответствующих признаках этого объекта. Они выражаются посредством синтаксического сцепления двух знаменательных слов, одно из которых выступает стержневым компонентом, обозначающим объект – предмет проявления, другое – зависимым, подчинным компонентом, обозначающим признак предмета, служащий основой его проявления. Например, понятие о холодной воде выражается двухкомпонентным сцеплением (формой) *ava sar* (“холодная вода”).
2. Понятия о типах проявления объекта, основанных на определенных типах проявления признака этого объекта. Они выражаются трехкомпонентным сцеплением, в котором один из компонентов-знаменательных слов представляет собой стержневой компонент, остальные в своем соединении обозначают тип проявления признака, выступая зависимым компонентом. Словосочетания, выражающие понятия этого типа, являются, например, *bina şîrê k'elandî* (“аромат топленого молока”), *dengê delala min* (“голос моей любимой”) и т.д.
3. Понятия о типах проявления объекта, основанных на относящимся к ним типе проявления признака. Они выражаются четырехкомпонентными словосочетаниями, в которых одно из компонентов выступает стержневым компонентом, остальные же в своем сцеплении обозначают тип проявления типа проявления

признака. Словосочетаниями, выражающими понятия этого типа, являются, например, *ciyê qijla wane zivistanê* ("место их зимнего селения"), *k'itêba şairê meyi eyan* ("книга нашего известного поэта") и т.д.

4. Понятия о типах проявления типов проявления об объекта, основанных на признаке, относящимся не к объекту, а к типам его проявления. Примеры словосочетаний, выражающих понятия этого типа: *ava barêye sar* ("холодная морская вода"), где признак "sar" ("холодная") непосредственно относится к типу проявления объекта ("av") в виде *ava barê* ("морская вода"), *belgêd darêye şin* ("зеленые листья деревьев"), *tama limonêye tirş* ("кислый вкус лимона") и т.д. При распространении формы словосочетаний этого типа новой словоформой они выступают обозначениями типа проявления типа проявления объекта. Например, словосочетание *ava barêye sare şor* ("соленая холодная морская вода"), где *ava barêye sar* представляет собой стержневой компонент, а словоформа *şor* ("соленая") – зависимый компонент, определяющий весь комплекс стержневого компонента.
5. Понятия о типе проявления типа проявления объекта, основанном на типе проявления признака. В словосочетаниях, выражающих понятия этого типа стержневой компонент может расщепляться на две части, одна из которых занимает препозицию словосочетания, а другая – постпозицию, образуя своеобразную рамочную конструкцию, включающую в свой состав всю группу зависимого компонента, см. например, словосочетание *bîna kulîlkêd c'îyaye xwaş* ("приятный аромат горных цветов") и его преобразованную форму в виде *bîna xwaş ya kulîlkêd c'îya*.
6. Понятие о типе проявления объекта, основанном на каком-либо его признаке, имеющим, в свою очередь, тип своего проявления, а последний в свою очередь тип своего проявления и т.д. Они образуют план содержания подчинительных словосочетаний, состоящих из четырех или более компонентов, один из которых совмещает функции стержневого и зависимого компонентов, другие выступают компонентами однофункциональными. Примеры *destanînêd şagirtêd dibistana gundê me* ("достижения учеников школы нашего села"), *P'ênûsa hevala xûşka cînara me* ("ручка подруги сестры нашей соседки") и т.д.

Выявленные разные типы понятий, отображающие разные по характеру денотаты, объективируются посредством образования разных типов материальных форм, представляющих план выражения соответствующих подчинительных словосочетаний.